

SİYASİ KRİTERLER AÇISINDAN YUNANİSTAN, POLONYA VE TÜRKİYE’NİN AB ÜYELİK SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

*Leman ERDAL**

*Selçuk ÇOLAKOĞLU***

ÖZET

Bu makalede Avrupa Birliği'nin derinleşmesinden ziyade, genişlemesi konusu çalışılmıştır. Tarihi perspektiften bakıldığında, eski bir üye olan Yunanistan, yeni üye Polonya ve müzakere sürecindeki Türkiye'nin, AB'nin siyasi kriterlerini yerine getirme performansı analiz edilerek karşılaştırılmıştır. Bu çalışmanın bir diğer amacı, AB'nin benzer koşullardaki ülkeleri üye olarak kabul ederken, Türkiye'nin üyeliği için neden çekingen davrandığının nedenlerini araştırmaktır. Yunanistan, Avrupa ile olan tarihi, kültürel ve coğrafi yakınlığının avantajlarını kullanarak ve AB'nin de desteğini alarak AB üyesi olmuştur. Eski bir komünist ülke olan Polonya da benzer nedenlerle şu an AB üyesidir. Fakat benzer koşullara sahip olan Türkiye'nin hâlâ üye olamaması gerçeği, AB'nin Türkiye'ye eşit davranmadığını desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: AB, Kopenhag Siyasi Kriterleri, Yunanistan, Polonya, Türkiye

ABSTRACT

In this article, the enlargement process of the European Union, rather than deepening process of the Europe is studied. In an historical perspective, the performances of an old member, Greece, a new member, Poland and an accession

* Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Öğretim Görevlisi.

** Yrd.Doç.Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Öğretim Üyesi.

country, Turkey are compared and analysed in fulfilling the EU's political criteria. The other purpose of the study is to investigate the reasons why the EU is hesitant for Turkey's membership while the countries with similar conditions are already accepted as members. Greece, despite the political instability at the time of accession, joined the EU by using the advantages of her historical, cultural and geographical proximity to Europe as well by the EU's encouraging support. Similarly, an old communist country, Poland is now a member again with more or less similar reasons. However, the fact that Turkey with similar conditions is still not a member supports the claim that the EU does not seem to treat Turkey on an equal base.

Key Words: EU, Copenhagen Political Criteria, Greece, Poland, Turkey.

Giriş

Avrupa Birliği (AB) kurulduğu günden bu yana bir taraftan kendi yapısal büyümesini ve derinleşmesini sürdürürken, diğer taraftan yeni üyeler kabul ederek sürekli genişleme eğiliminde olmuştur. Genişleme süreciyle birlikte üyeliğe uygun görülen aday ülkelerden beklenen siyasi ve ekonomik kriterler konusunda objektif standartlar belirlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte dönemin siyasi ve ekonomik konjonktürüne göre kısmen veya tamamen bu kriterlerin esnetildiği hatta uygulanmadığı örneklere rastlanmaktadır. Bu durum AB'nin iddialarının aksine aday ülkelerin farklı muameleye tabi tutulduğu yönündeki iddiaların ortaya atılmasına yol açmaktadır. Özellikle Türkiye'nin AB üyelik sürecinde bu tür iddialar siyasi kriterler başta olmak üzere sık sık gündeme gelmektedir.

Bu çerçevede, kırk yıllık bir süreçte devam eden özellikle son onbeş yıldır yoğunlaşan Türkiye'nin AB¹ sürecini diğer adaylardan istenen siyasi kriterlerin ne kadarını yerine getirdiğini analiz ederek bir değerlendirme yapılacaktır. Bu amaçla Türkiye ile aynı dönemde ve benzer koşullarda üyelik için başvuran ve sonrasında birliğe katılan Yunanistan ve yeni üye Polonya ile karşılaştırmalı bir yaklaşım benimsenecektir. Bu karşılaştırma sonucunda Türkiye ile diğer aday ülkelerin siyasi kriterleri yerine getirmesi açısından AB'nin farklı bir yaklaşım benimseyip benimsemediği araştırılacaktır.

Bu makalede öncelikle AB'nin aday ülkelerden istediği siyasi kriterler tanımlandıktan sonra, bu kıstaslara uyum açısından Yunanistan, Polonya ve Türkiye'nin ne ölçüde başarılı olduğu ayrı ayrı ele alınacaktır. Yunanistan daha erken bir dönemde üyeliğe kabul edildiği için sadece adaylık süreci değil, aynı zamanda AB üyesi olarak bu kriterlere hangi ölçüde uyduğu sorgulanacaktır. Türkiye gibi Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmekle yükümlü olan Polonya'nın da 2004'te gerçekleşen üyelik öncesi nasıl bir siyasi reform süreci izlediği AB kıstasları açısından değerlendirilecektir.

¹ Türkiye'nin üyelik için başvurduğu dönemde birliğin adı, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) idi. 1993 yılında Maastrich Antlaşması ile Avrupa Birliği adını almıştır.

Böylece Türkiye için yeterli sayılacak koşulların neler olduğu, hatta AB'nin Türkiye'ye karşı çifte standart uygulayıp uygulamadığı daha açık bir şekilde ortaya konabilecektir.

AB'nin Aday Ülkelerden İstedığı Siyasî Kriterler

AB, ilk kurulduğunda bugünkü anlamda siyasî bir oluşuma sahip değildi. Birliğin ilk genişleme devresinden başlayarak yeni katılımların olumsuzluklarını (İngiltere'nin katılımında yaşanan sorunlardan dolayı) en aza indirmek için, bir sonraki genişlemede katılacak adaylara uygulanacak yeni politikalar geliştirmiştir. Bu konudaki en somut adımlar ise 1990 sonrasında atılmıştır.

AB Konseyi, Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde Birliğin genişlemesinin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri de belirlemiştir². Bunlar yeni aday ülkeler için üyelik öncesinde yerine getirmeleri gereken üyeliğin siyasi, ekonomik ve kurumsal boyutlarını (müktesebat uyumu) ve yükümlülüklerini içeren somut kriterleri düzenlemektedir.³

AB, genişleme politikası gereği, aday ülkelerde siyasî istikrar ortamını sağlayacak katılımcı demokrasi anlayışının yerleşmiş olmasını ön koşul olarak aramaktadır. Bu bağlamda AB, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü, azınlık haklarına saygı ve azınlıkların korunması ile ilgili kriterleri, genişleme politikası çerçevesinde bir ülkede katılımcı demokrasinin yerleşip yerleşmediğini tespit etmede kullanacağı siyasî araçlar olarak belirlemiştir. Beşinci genişleme devresinde uygulanan Kopenhag kriterleri, bundan sonraki genişlemelerde de uygulanacak olan kıstaslardır. Dolayısıyla AB'nin aday ülkelerden yerine getirmesini istediği dört temel kriter bulunmaktadır. Bunlar; istikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasinin var olması, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve azınlıkların korunmasıdır. Bu yüzden bu çalışmada Yunanistan, Polonya ve Türkiye'nin üyelik süreçleri incelenirken bu dört temel siyasî kriter üzerinde yoğunlaşılacaktır.

Daha genel olarak bakıldığında ise bir ülkenin çok partili bir demokratik sistemle yönetiliyor olması, hukukun üstünlüğüne saygı, idam cezasının olmaması, azınlıklara ilişkin herhangi bir ayrımcılık ve ırk ayrımcılığının olmaması, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın yasaklanmış olması, Avrupa Konseyi⁴ İnsan Hakları Sözleşmesi'nin tüm

² M. Emerson, "Has Turkey Fulfilled The Copenhagen Political Criteria", *CEPS Policy Brief*, no.48, 2004.

³ **Bağımsız Türkiye Komisyonu Raporu**, "Avrupa'da Türkiye: Bir Sözden Fazlası mı?", 2004, <www.independentcommissiononturkey.org/pdfs/turkish.pdf>, Erişim: 23.12.2004.

⁴ 1949'da kurulan Avrupa Konseyi, üyeleri arasında hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlükler üzerine kurulu ortak ilke ve idealleri gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Çoğunlukla Avrupa kıtasındaki ülkelerin üye oldukları Konsey, Bakanlar Komitesi ve Parlamenterler Meclisi olmak üzere başlıca iki organ sahiptir. AB ile organik bağı olmamasına rağmen Brüksel, insan hakları konusunda yeni bir düzenleyemeye gitmemiş ve Avrupa Konseyi bünyesinde yapılan İnsan Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) mevzuat ve uygulamalarını birliğin bağlayıcı kuralları arasında kabul etmiştir.

maddeleri ile çekincesiz kabul edilmiş olması, Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabul edilmiş olması gibi özellikler dikkate alınmaktadır. Ancak bu ilkelerin varlığı tek başına yeterli olmamakta, aynı zamanda kesintisiz uygulanıyor olması gerekmektedir.⁵

Yunanistan'ın üyeliğinin kabul edildiği dönemde Kopenhag siyasi kriterlerinin bugünkü kapsamı itibarıyla kısmen istendiği görülmektedir. Polonya ise Kopenhag kriterlerini yerine getirmede başarılı bulunmuş ve 1 Mayıs 2004 tarihinde Birliğe tam üye olarak kabul edilmiştir. AB'nin Aralık 2004 tarihli Brüksel zirvesinde, Komisyon'un Ekim 2004'te verdiği rapor doğrultusunda Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiği tescil edilmiş ve müzakerelerin Ekim 2005'te başlaması kararlaştırılmıştır. Kıbrıs krizine rağmen Türkiye-AB müzakereleri 3 Ekim 2005 tarihinde resmen başlamıştır. Burada öncelikli olarak araştırılması gereken konu, siyasi kriterlerin yerine getirildiğine dair Komisyon ve Konsey'in aldığı kararlarda adaylara göre farklı bir tavır benimsenip benimsenmediğidir. Ayrıca siyasi kriterlerin yerine getirildiği tescil edildikten sonra aday ülkelerin önüne yeni siyasi koşullar konup konmadığını da araştırmak gerekmektedir. Bu açıdan Yunanistan, Polonya ve Türkiye'nin temel siyasi kriterleri yeri getirme yönüyle incelenmesi, AB'nin aday ülkelere uyguladığı siyasi standartlar açısından ipuçları verecektir.

Demokrasi

Kopenhag siyasi kriterlerinin temeli AB Antlaşması'nın 6. maddesine dayandırılmaktadır. Kopenhag siyasi kriterlerinden birincisi olan "istikrarlı bir demokrasi" anlayışı da buradan kaynaklanmaktadır.⁶ AB'nin "istikrarlı bir demokrasi" anlayışı ile siyasi istikrar, çoğulculuk, çeşitli devlet birimlerinin normal işlevlerini yerine getirebilmelerini sağlayan demokratik kurumlar, değişik siyasi partilerin dönüşümlü olarak iktidara gelmelerini sağlayan ve genelde muhalefetin rolünü tanıyan özgür ve adil seçimlerin gerçekleştirilmesi gibi hususlar dikkate alınmakta ve değerlendirilmektedir. Demokrasi anlayışında AB içinde de bazı farklılıklar olmakla birlikte genel ilkelerde uzlaşıldığı görülmektedir. Muhtemel AB üyeliği, aday ülkelerin değişiminde hızlandırıcı bir etki yapmakta ve aynı zamanda değişim ve reform için gerekli olan irade ve koşulların oluşmasını sağlamaktadır.⁷ Bu durum, Yunanistan ve Polonya'da olduğu gibi Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde de gözlenmektedir.

⁵ **Adalet Bakanlığı**, "Kopenhag Kriterleri", 2005, <<http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/kopenhagkriter.htm>>, Erişim: 01.05.2005.

⁶ **Europa**, "The 2004 Enlargement: The Challenge of a 25-Member EU", <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/e50017.htm>, Erişim: 22.11.2006.

⁷ Tolga Bilgiç ve Petros Karatzas, "The Contraction in Greece, Turkey and EU Triangle", **Econturk**, 2004, s.12. <<http://www.econturk.org/Turkisheconomy/turkeygreece.pdf>>, Erişim: 04.03.2005.

Yunanistan

Yunanistan ikinci genişleme devresinde, AB'nin bugünkü kurumsal yapısının henüz oluşmadığı ve AB Komisyonu ve Konseyi'nin oluşumundan hemen sonraki bir ortamda adaylık başvurusu yapmıştır. O zamanki adıyla AET'nin genişlemeye yönelik siyasî ve ekonomik öncelikleri, aday ülkelerin müzakere kriterlerini oluşturmaktaydı. Bu nedenle hem Yunanistan'ın adaylık başvurusu yapmadan önceki siyasî ve ekonomik koşulları hem de bölgenin yapısı (Balkanlar) ve iki kutuplu (SSCB ve ABD) dünya konjonktürü, Yunanistan'ın adaylık sürecinde en önemli belirleyici etkenler olmuştur.⁸ Dolayısıyla Yunanistan'ın üyelik sürecinde siyasî kriterleri yerine getirmesi kadar o günkü uluslararası dengeler de belirleyici olmuştur. Bu durum Yunanistan'ın demokratikleşme ilkesini yerine getirmesinde de görülmektedir.

Yunanistan'ın AET'yle katılım anlaşması 1962 yılında imzalanmıştır. 1960'lı yıllarda iktidara gelen Yorgo Papandreou hükümeti, toplumsal güçler arasında yeni bir dengeyi kuruluması yönündeki eleştirilerinde Avrupalı bir ulus olabilmek için ekonomide yenilenmenin ve rasyonelleşmenin zorunlu olduğunu altını çizmiştir.⁹ AET yaptığı mali yardımlarla, bir yandan ülke ekonomisinin güçlenmesinin sağlarken, diğer yandan toplumun siyasî yapısını değiştirecek yapılanmalara da destek vermiştir.

Siyasî ve ekonomik anlamda daha özgürlükçü bir anlayışa sahip olan Yorgo Papandreou Hükümeti, ordu, krallık, ABD ve NATO karşıtı politikaları gerekçe gösterilerek Albaylar Cuntası tarafından devrilmiştir. 1967–1974 yılları arasında yönetimde bulunan Albaylar Cuntası, AET'ye katılım anlaşmasını resmen dondurmıştır. Yine de 1967 ve 1974 yıllarını kapsayan dönemde AET ve Yunanistan arasında, bu ülkenin temel haklar ve demokrasi konusundaki kötü performansının düzenlemesine yönelik anlaşmalar yapılmıştır.¹⁰

AET Yunanistan ile olan ortaklık anlaşmasını askıya alırken gümrük indirimleri sürecini devam ettirmiş, ancak mali protokolü dondurmış ve tarımsal uyum görüşmelerini durdurmıştır. Ayrıca Topluluk 1972 yılında Genel Akdeniz Politikası çerçevesinde, üretim mallarında Yunanistan ile rekabet eden ülkelerle tercihli ticaret anlaşmaları imzalayarak bir anlamda ekonomik yaptırım uygulamış ve Albaylar Cuntası'na karşı olumsuz tavrıyla Yunanistan'ı Avrupa'dan dışlamıştır. AET bu dönemde Yunanistan'da derhal demokrasiye dönmenin gerekliliği üzerinde yoğunlaşmıştır.¹¹

Askeri cuntanın devrilmesinin hemen arkasından yapılan seçimlerde işbaşına gelen sivil Başbakan Konstantinos Karamanlis, Yunanistan'ın AET üyesi olmak istediğini

⁸ M. Fatih Tayfur, "Yunanistan ve İspanya'nın Avrupalılaşıma Serüveni ve Türkiye: İki Nikâh Bir Cenaze", *Türkiye ve Avrupa*, Editör: A.Eralp, Ankara, İmge Kitabevi, 1997, s. 180.

⁹ Tayfur, *op.cit.*, s.197.

¹⁰ C. Çakmak, "Human Rights, The European Union and Turkey", *Turkish Journal of International Relations*, Vol.2, 2003, s.68.

¹¹ Tayfur, *op.cit.*, s.198.

açıklamış ve Haziran 1975’de resmî başvuru yapılmıştır. Komisyon hazırladığı ilgili raporunda, Yunanistan’ın katılımının hem bu ülke hem de AET açısından ekonomik problemlere yol açacağını ve süresi belirlenmemiş bir katılım öncesi sürecinin gerekliliğini rapor etmiştir. Buna rağmen Bakanlar Konseyi bu raporu oy birliği ile reddederek Yunanistan’ın katılımını Temmuz 1976’da müzakereye açmıştır.¹² Kısacası Yunanistan, bu dönemde siyasi kriterlerin hiç birisini karşılamamasına rağmen üyelik müzakerelerine başlamıştır.

1981 yılında Yunanistan’ın AET’ye girmesi, ülkenin 1967–1974 yılları arasında süren diktatörlük yönetiminden sonra demokratik kurumların yeniden işlemesine büyük katkı sağlamıştır. 1980’li yıllarda, AET’nin Yunanistan’daki siyasî konulara ve özellikle demokrasiye verdiği önem ekonomik kriterlerin önüne geçmiştir. Siyasi kriterleri yerine getirememesine rağmen üyeliğe kabul edilmesinde Yunanistan’ın Avrupa tarihi ve kimliğinin oluşumunda önemli bir yer tuttuğuna duyulan inancın da etkisi olmuştur. Örneğin 1980’de İngiliz Parlamentosu’nda Yunanistan’ın üyeliğinin oylanması sırasında yapılan tartışmalarda bir dışişleri yetkilisi, Avrupa’nın bugünkü kültürel ve siyasi yapısını 3.000 yıllık Yunan mirasına borçlu olduğunu ve Yunanistan’ı üyeliğe kabul ederek bu borcu ödeyeceklerini söylemiştir.¹³ Böylece Yunanistan’ın demokratikleşme sürecini Topluluk içinde tamamlamasına fırsat tanınarak Atina’ya karşı büyük bir iyi niyet gösterilmiştir. Zaten bunun ipuçları AET tarafından 1961’de Yunanistan’la imzalanan ortaklık antlaşmasıyla verilmişti. AET bu antlaşmayla daha önceden hiçbir aday ülkeye tanımadığı kolaylıkları Yunanistan’a sağlamış ve o zamanki Topluluk yetkilileri başka bir ülkeye böyle tavizler verilmemesi konusunda görüş birliğine varmışlardır.¹⁴ Bu açıdan Yunanistan’ın Polonya ve Türkiye’ye göre oldukça şanslı olduğu söylenebilir.

Polonya

Yakın tarih açısından bakıldığında Almanya ve Rusya gibi iki büyük gücün arasında sıkışıp kalmış olması, Polonya’nın dış politikasını ve iç siyasî gelişmelerini derinden etkilemiştir. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği’nin liderliğindeki Varşova Paktı içerisinde yer alan Polonya’nın Batı’ya açılması, resmî olarak komünist yönetimin iktidarda olduğu yıllara rastlamaktadır. Batı’ya açılma ve daha sonra demokratikleşmeye giden süreçte iç ve dış gelişmelerin büyük etkisi olmuştur.

¹² G. Falkner ve M. Nentwch, “Enlarging the European Union: The Short Term Success of Incrementalism and De-Politicisation”, **Contribution to the Third Biennial ECSA-C Conference**, Quebec City, July 30 -1 August 2000, s.19, <<http://www.Mpi-fg-koeln.mpg.del/people/gf>>, Erişim:19.4.2005.

¹³ E. Oltheten ve G. Pinteris, ve T. Sougiennis, “Greece in the European Union: Policy Lessons From Two Decades of Membership”, **Quarterly Review of Economics and Finance**, Vol.43, 2003, s.780.

¹⁴ Çağrı Erhan ve Tuğrul Arat, AET’yle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası I (1919-1980)**, Editör: Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.828.

Bu süreçte, demokrasi yanlısı aydınların ve halk baskısının etkili olduğu görülmektedir. Lech Walesa önderliğindeki Dayanışma Sendikası, 1980'lerdeki eylemleri ülkedeki dönüşümün öncülüğünü yapmıştır. 1978'de Polonyalı Kardinal Karol Wojtyła'nın II. John Paul adıyla Papa seçilmesi, Polonya Katolik Kilisesi'nin dış dünyada itibarını artırmasına ve ülke içinde komünist düzene alternatif toplumsal yapının oluşmasına zemin hazırlamıştır.¹⁵

Polonya'da toplumsal değişime bağlı olarak komünizmden kapitalizme geçiş barışçıl bir ortamda ve geniş bir zamana yayılarak gerçekleşmiştir. Haziran 1989 yılında yapılan ilk serbest seçimlerde, seçmenlerin yaklaşık %90'ı sandık başına giderek komünizme karşı oy kullanmıştır.¹⁶ Komünist rejimin tasfiyesi sonrasında ülkede on yıllık bir süre içinde dört defa parlamento seçimleri yapılmış; üç cumhurbaşkanı, sekiz başbakan ve beş dışişleri bakanı değiştirilmiştir.¹⁷ Ülkenin topyekûn bir değişim süreci geçirdiği göz önüne alındığında, bunun kavgasız ve gürültüsüz olması önemli bir başarıdır.

İki kutuplu dünya düzeninin çökmesiyle, Avrupa siyasi yapılanmasında AB, NATO ve Avrupa Konseyi gibi örgütlerin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin demokratikleşmesinde hayati bir rol oynadığı gözlenmektedir. Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)¹⁸ gibi Avrupa kuruluşları, siyasi reformların başarısında etkili olmuşturlar.¹⁹

1990 yılında iki Almanya'nın birleşmesiyle Polonya, komşularıyla siyasi ve ekonomik işbirliğini konu alan ikili anlaşmalara imza atmıştır. AB tarafından desteklenen CEFTA'ya (Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması-Central European Free Trade Agreement) katılmıştır. 1991 yılında Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan ile beraber Vişegrad Üçlüsü'nü kurmuştur. Vişegrad Üçlüsü'nün parlamenter demokrasiye ve piyasa ekonomisine geçiş ile Avrupa kıtasıyla bütünleşmek gibi temel hedefleri bulunmaktaydı.

Polonya'nın AB ile ilk resmi temasları 1980'li yılların sonunda Komünist Partisi Lideri Mieczysław Rakowski tarafından gerçekleştirilmiş ve AB ile ticari işbirliğini

¹⁵ W. S. Sowards, "The Failure of Balkan Communism and the Causes of the Revolutions of 1989", 1999, <<http://www.lib.ms.u.edu/sowards/balkan/lect24.htm>>, Erişim: 23.03.2005.

¹⁶ Fulya Canşen, "Varşova'nın Gökdelenleri", NTV-MSNBC, 20 Haziran 2005, <<http://ntvmsnbc.com/news/268130.asp>>, Erişim: 20.03.2005.

¹⁷ S. M. Terry, "Poland's Foreign Policy Since 1989: The Challenges of Independence", *Communist and Post-Communist Studies*, 33, 2000, s.8.

¹⁸ 1972 yılında Doğu-Batı Avrupa arasında diyalog kurmak için Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) çok taraflı bir forum olarak oluşturulmuştur. 1990'larda amaçlarını ve yapısını yeniden şekillendirerek, 1994 yılında resmî olarak Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) adını almıştır. Güvenlik, ekonomi ve insan hakları alanlarında, kıtada çatışmaların önlenmesi ve çözüm bulunması gibi önemli bir görevi üstlenmiştir.

¹⁹ The Economist Intelligence Unit, *Country Profile 2005 Turkey*, 2005, s.68, <<http://www.eiu.com/schedule/>>, Erişim: 20.05.2005.

içeren sözleşme imzalanmıştır.²⁰ 1993 yılında AB üyeliği için adaylığı uygun görülen ülke, 1994 yılında resmî adaylık başvurusunu yapmıştır.²¹ Polonya, 1996 yılında Birliğe ekonomik, siyasi, toplumsal ve hukuki alanda uyum sağlamak üzere gerekli reformları başlatan, yürüten ve kontrol eden Avrupa Birliği Entegrasyon Komitesi'ni kurmuştur.

1999 yılında hükümet, mahallî idarelerin yetki ve etkinliğini artıran büyük bir reform yapmıştır.²² Bu reformla birlikte 2001 yılında ülkenin idarî ve adlî kapasitesini artırmak amacıyla ortak bir eylem planı hazırlanmıştır. Planın amacı, katılım tarihinde idarî ve adlî açıdan, Polonya'nın yeterli şartları sağlaması ve genişleyen Birliğin görevini daha iyi yapabilmesi için bazı hedef alanlarda yardım sağlaması olarak belirlenmiştir. AB Komisyonu'nun 2001 yılı düzenli raporunda yargının bağımsızlığına da dikkat çekilmiştir.²³

AB Komisyonu, Polonya ile ilgili 2002 ilerleme raporunda, ülkenin siyasi kurumlarının istikrarlı bir şekilde çalışmakta olduğu ve 1997 yılında yürürlüğe giren anayasasının da bunu garanti ettiğini rapor etmiştir. En son yapılan seçimlerden sonra, siyasî partilerin seçim bütçelerini denetleyen Devlet Seçim Komisyonu kurulmuştur. Siyasî partilere aldıkları oy oranında bütçeden pay verilmeye başlanmış ve parlamentoya giren milletvekillerinin mal beyanı vermesi ve bu beyanların internet ortamında yayınlanması ve vermeyen milletvekillerine yaptırım uygulamasına başlanmıştır.²⁴

Polonya, 2002'de yolsuzlukla ilgili Avrupa Konseyi Medeni Haklar Konvansiyonunu imzalamış, OECD'nin uluslararası ticarî işlemlerde rüşveti izleme ve önleme uygulamalarına katılmıştır. Avrupa Konseyi içinde Rüşvete Karşı Olan Devletler (GRECO) grubuna katılmıştır. Yolsuzlukları önlemek için; 2002-2004 arasındaki gerçek ya da tüzel kişilerin 10.000 avrodan fazla olan mali işlemleriyle ilgili bilgi toplama, işleme ve bilgileri değiştirme yetkilerine sahip Mali Bilgiler Genel Müdürlüğü (*GIFT*) kurulmuştur.²⁵

BM Uluslararası Suçla Mücadele Konvansiyonu'na imza atan Polonya, resmî görevlilerin yetkilerini kötüye kullanması ve insan kaçakçılığı konularında yeni

²⁰ Fulya Canşen, "Varşova'nın Gökdelenleri", NTV-MSNBC, 20 Haziran 2005, <<http://ntvmsnbc.com/news/268130.asp>>. Erişim: 20.03.2005.

²¹ F. Steves, "Poland and the International System: External Influences on Democratic Consolidation", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.34, 2001, ss.342-349.

²² Y. S. Altıntop, *Polonya Ülke Raporu*, KOSGEB, 2004, <<http://www.kosgeb.gov.tr/Ekler/Dosyalar/Yayin/124%5CPolonya%20Ulke%20Raporu.doc>> Erişim 12.04.2005.

²³ *Commission of the European Communities Report*, "2002 Regular Report on Poland's Progress Towards Accession", COM(2002)700 Final, 2002, ss.18-21, <http://europa.eu.int/comm/enlargement/report2002/pl_en.pdf>, Erişim:12.03.2005.

²⁴ *Ibid.*, s.19.

²⁵ *Ibid.*, s.22-24,

düzenlemeler yapmıştır. Cezaevi sistemindeki aksaklıklar 1999-2002 arasında sağlanan ek kaynaklarla giderilmeye çalışılmıştır.²⁶

Polonya’da siyasî reform süreci AB ve NATO desteği sayesinde 15 yıl gibi kısa bir süre içerisinde gerçekleşmiştir.²⁷ Bu durum insan hakları ve demokrasi konusunda faaliyet gösteren uluslararası sivil toplum kuruluşlarının raporlarına da yansımıştır. *Freedom House*’un siyasî özgürlükler ve medeni haklar açısından değerlendirildiği ve ülkelerin özgürlük derecelerinin sınıflandırıldığı 2006 raporuna göre, Yunanistan ve Polonya özgür olarak tanımlanırken, Türkiye kısmen özgür olarak gösterilmiştir (Bkz. Tablo-1). 1990’dan sonra demokrasiye geçen Polonya’nın puanının Türkiye’den daha yüksek olması, bir ülkede demokrasinin yerleşmesinin zaman sürecinden ziyade, demokratik kavramların ülkede yerleşmesine ve demokrasinin güvencesi olan kurumların etkin çalışmasına bağlı olduğunu göstermektedir. Her ne kadar *Freedom House* gibi kuruluşlar organik olarak AB ile ilişkili olmasa da dünya kamuoyunun etkilenmesi açısından önemli roller oynayabilmektedirler. Bu gibi saygın uluslararası sivil toplum kuruluşlarının raporları dünya kamuoyunu olduğu kadar AB kamuoyunu da yakından etkilemektedir.

Tablo-1: Ülkelerin Özgürlük Derecelendirmesi²⁸

Ülkeler	Siyasi Özgürlükler (1-7 arası)	Medeni Haklar (1-7 arası)	Özgürlük Derecelendirmesi
Yunanistan	1	2	Özgür
Polonya	1	1	Özgür
Türkiye	3	3	Kısmen Özgür

(1 rakamı çok özgür, 7 rakamı en az özgürü temsil etmektedir)

Türkiye

II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Bloğu ve NATO içerisinde yer alan Türkiye, 1950’li yıllarda oluşmaya başlayan AET’yle sıkı ilişkiler kurma konusunda kararlı davranmıştır.²⁹ İlişkilerinin ilk aşamasında Batılılaşma arzusunun yanı sıra Yunanistan faktörü de Türkiye’nin AET’ye başvurusunda önemli bir unsur olmuştur. Türkiye’nin ortaklık başvurusunda ülkenin ekonomik gelişmişlik seviyesinin AET’nin entegrasyonunu olumsuz etkileme olasılığı üzerinde endişeler dile getirildiyse de,

²⁶ *Ibid.*, s.26,

²⁷ M. Emerson ve G. Noutcheva, “Europenisation as a Gravity Model of Democratisation”, Promoting Democracy and the Rule of Law: EU and The US Strategies and Instruments, **Conference of the Centre for Democracy, Development and the Rule of Law**, Stanford University, 4-5 October 2004, s.25-26.

²⁸ **Freedom House**, “Freedom in the World 2006”, <<http://www.freedomhouse.org/uploads/pdf/Charts2006.pdf>>, Erişim:9.8.2006.

²⁹ A. Güney, “Future of Turkey in the European Union”, **Futures**, Vol.37, No.4, 2004, s.2.

Soğuk Savaş ortamında güvenlik kaygısı ağırlık kazanmış ve Türkiye'nin ortak üyelik için başvurusu olumlu karşılanmıştır.³⁰

Türkiye, Ocak 1958 tarihinde kurulan AET ile Temmuz 1959 tarihinde müzakerelere başlamış ve Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması ile göstereceği ekonomik gelişmeye bağlı olarak gerçekleştirilecek tam üyeliği amaçlayan bir ortaklık ilişkisi kurmuştur. Ankara Anlaşması esas olarak, iki taraf arasında gümrük birliğine dayanan bir ortaklık kurmaktadır. Ortaklığın gerçekleşmesi ve Türkiye'nin tam üye olarak Topluluğa katılabilmesi için üç aşama öngörülmüştür.³¹

Hazırlık dönemi olarak nitelendirilen birinci aşama 1964-1972 yılları arasında başarı ile tamamlanmıştır. Bu dönemde AET Türkiye'ye öngörülen mali yardımları yapmış ve tarım ürünlerinde Türkiye'nin Topluluğa ihracatını arttıracak bazı önemli imkânlar sağlamıştır.³² İkinci aşama olan geçiş döneminde Türkiye-AET arasındaki ilişkiler, Ankara Anlaşması'nın yanı sıra Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol uyarınca düzenlenmiştir.³³

Ancak 1970'li yıllarda yaşadığı ekonomik krizler ve bazı siyasî tercihler dolayısıyla Türkiye, Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınmıştır. AET ile ortaklık ilişkisinin ve gümrük birliğinin temsil ettiği kalkınma modeli dışarıya açık, bütünleşmeyi öngören bir model iken, 1970'li yıllar boyunca Türkiye içe dönük, ithal ikameci politikalar uygulamıştır. Türkiye, kendi yükümlülüklerini yerine getirmemeye ve Toplulukla ilişkilere soğuk bakmaya başlayınca, AET de ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi istikametinde çaba harcamaktan kaçınmıştır.³⁴

Katma Protokol çerçevesinde AET Türkiye'ye 1980 yılına kadar mâli yardımda bulunmuştur. Ancak 1981 yılında Yunanistan'ın tam üye olmasından sonra Topluluğun Türkiye'ye mali yardım yapmadığı görülmektedir. Böylece başlangıçta sadece ekonomik olan sorunlar, 12 Eylül 1980 askeri darbesi ve Yunanistan'ın 1981'de Topluluğa tam üye olmasıyla birlikte siyasî boyut kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte AET-Türkiye ilişkileri dondurulmuş ve mâli işbirliğine son verilmiştir. Katma Protokol'de ise sadece ticarî hükümleri işlemeye devam etmiş, diğer bütün hükümleri atıl kalmıştır.³⁵

³⁰ Atilla Eralp, "Giriş", **Türkiye ve Avrupa**, A.Eralp (der.), Ankara, İmge Kitabevi, 1997, s.92.

³¹ Faruk Sönmezoglu vd., **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s.34.

³² O. Morgil, "Ekonomik Açından Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri ve Gümrük Birliğinin İşleyişi", **İşveren Dergisi**, Ocak 2003, s.1.

³³ A. Kısa ve Ş. Kavuncubaşı ve K. Ersoy, "Is Turkish Health Care System Ready to be a Part of the European Union?", **Journal of Medical System**, Vol.26, No.2, 2002, s.89.

³⁴ Konya Sanayi Odası - Avrupa Bilgi Merkezi, "AB ve Türkiye", <<http://www.eic.org.tr/Tr/abveturkiye.aspx#ABveTR2>>, Erişim: 03.04.2005.

³⁵ Morgil, **op.cit.**, s.1.

Demokratikleşme ve insan hakları, 1980'lerde ciddi bir şekilde AB'nin siyasi gündeminde yer almaya başlamıştır. Bu durumun iki nedeninden birincisi, AET'nin siyasi kimliğinin oluşmaya başlamasıdır. AET'nin önem verdiği siyasi konuların başında insan hakları ve demokratikleşme gelmekteydi.³⁶ İkinci olarak Varşova Paketi'nin çözülme süreci hızlandıkça, AET ülkeleri açısından Türkiye ile olan askerî ve stratejik işbirliğinin önemi azalmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması, uluslararası politikayı olduğu kadar, Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkilerin boyutunu etkilemiştir.³⁷ Bu gelişmeler sonucunda, Avrupa'da "Avrupalılık" kavramı iç ve dış dengelerin kurulması açısından yeniden tanımlanmaya çalışılmış, bu bağlamda Türkiye'nin bu kavramın içinde yer alıp almadığı konusu gündeme gelmiştir. Bu açıdan AB, Türkiye ile ilişkileri yeniden tanımlanma ihtiyacı duymuştur.³⁸

1987 yılında Başbakan Turgut Özal, ülkenin AB'nin önkoşullarından olan insan hakları ve demokratikleşme konusundaki kötü performansına rağmen, tam üyelik için başvurmuştur. Zaten AET, 1989 yılında açıkladığı kararıyla Türkiye'nin üyeliğinin prensipte bir gün belki yeterli olsa da, henüz üyelik yükümlülüklerini yerine getirecek düzeyde olmadığını ve ancak gümrük birliğini tavsiye edebileceğini bildirmişti.³⁹

Özal Hükümeti, yine de AET'ye tam üyelik için çalışmalarına kesintisiz devam etmiştir. 1988 yılında BM tarafından imzaya açılan işkencenin yasaklanması anlaşmalarını imzalamış, 200'e yakın idam cezası Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından onaylanmayarak infazı iptal edilmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin önceliği bir an önce AB ile Gümrük Birliği'ne girmek ve bu sayede üyelik vizyonunu elde etmek olmuştur.⁴⁰

Bu dönemde Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde başını ağrıtan en önemli sorunlar arasında idam cezasının kaldırılması, etnik azınlıklara kültürel haklar tanınması, demokratik özgürlüklerin genişletilmesi, işkencenin önlenmesi ve askerinin siyasetteki etkisinin azaltılması gibi çetrefilli konular bulunmaktaydı.⁴¹

Gümrük birliğinin 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye-AB ilişkileri yeniden ivme kazanmıştır. Bu dönemde Güneydoğu sorunu nedeniyle Türkiye-AB ilişkileri sık sık gerilmiştir. AB ülkeleri Türkiye'yi Kürt sorununu halletmediği için eleştirirken, Türkiye AB'yi iç işlerine karışmak ve PKK

³⁶ Çakmak, *op.cit.*, s.72.

³⁷ Devlet Planlama Teşkilatı, "Avrupa Birliği ve Türkiye AB İlişkileri", **Türkiye İktisat Kongresi**, Mayıs 2004, s.24.

³⁸ Atıla Eralp, "Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", *op.cit.*, s.108.

³⁹ Kemal Kirişçi, "Accessing the 16-17 December 2004 European Council Decision on Turkey: Is it an Historic Turning Point?", 2004, s.2, <<http://www.ces.boun.edu.tr/kiriscitusiad17decpaperfinal.pdf>>, Erişim:10.03.2005.

⁴⁰ Çakmak, *op.cit.*, s.78.

⁴¹ Kemal Kirişçi, "Türkiye ve Avrupa Birliği: Katılım Öncesi Dönemin İç ve Dış Politika Dinamikleri", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt:2, No:8, Kış, 2005-2006, s.80.

terörüne destek olmakla suçlamıştır.⁴² Türkiye'nin demokrasi alanındaki eksikleri ve insan haklarıyla ilgili problemleri müzakerelere başlanmasını geciktirici bir rol oynamış ve 1997 yılında Türkiye'nin üyelik talebinin AB tarafından reddedilmesine neden olmuştur.⁴³

AB Konseyi Kasım 1997'deki Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'ye aday ülkeler arasında yer vermeyince, Ankara tepki olarak Brüksel ile her türlü siyasi teması kestiğini açıklamıştır. Bu dönemde Ankara'nın en büyük endişesi, AB'nin Türkiye'ye tam üyelik yerine imtiyazlı bir ilişki teklif etme ihtimâli olmuştur.⁴⁴

1999 Helsinki zirvesinde Türkiye'nin aday ülke statüsünü kazanması ile AB Komisyonu Kasım 2000 tarihinde üyelik yolunda Türkiye'den beklentilerin yer aldığı "Türkiye için Katılım Ortaklığı 2000" isimli dokümanı yayımlamıştır. Türkiye de Kopenhag siyasi kriterlerini karşılama yönündeki taahhütlerini ve takvimi içeren Ulusal Programı'nı 2001'de sunmuştur.⁴⁵

AB, Aralık 2002 tarihinde Kopenhag zirvesinde, Avrupa Komisyonunun görüş ve tavsiyeleri ışığında, Aralık 2004'de gerçekleştirilecek zirvede Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmesi halinde, üyelik müzakerelerine gecikmeksizin başlanacağını belirtmiştir.⁴⁶

AB Parlamentosu oldukça tartışmalı bir oturumun ardından 3 Ekim 2004 tarihinde Türkiye ile müzakerelere başlama kararı almıştır. Komisyon Ekim 2004'te açıkladığı ilerleme raporunda Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli düzeyde karşıladığı vurgulanmış ve katılım müzakerelerinin açılması tavsiye edilmiştir.⁴⁷ Aralık 2004'e kadar Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirme zorunluluğu, Ankara'nın son yıllarda başlattığı reform sürecinde tartışmasız hızlandırıcı bir etki yapmıştır.⁴⁸

⁴² Erol Kurubaş, "AB'nin Türkiye'deki Kürtlere Yönelik Politikası ve Demokratikleşmeye Etkileri", **Demokrasi Platformu**, C:1, No:1, Kış 2005, s.192-193.

⁴³ P. Kubicek, "Turkish Accession to the EU in Comparative Perspective", South East European Studies Programme, **European Studies Centre, Occasional Paper**, No:1/04, 2004, pp.28., <<http://www.econturk.org/TurkishEconomy/kubicek.pdf>>, Erişim: 23.01.2005.

⁴⁴ Ali Aybey, "Turkey and the European Union Relations: A Historical Assessment", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C:4, No:1, Güz 2004, s.28-29.

⁴⁵ İhsan D. Dağı, "Avrupa Birliği ve Türkiye: Batılılaşmanın Neresindeyiz?", Şaban H. Çalış, İhsan D. Dağı, Ramazan Gözen (der.), **Türkiye'nin Dış Politika Gündem: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, Ankara, Liberte yayımları, 2001, s.114-115.

⁴⁶ Leman Erdal, **Türkiye'nin AB'ye Üyelik Sürecinde Ekonomik ve Siyasi Kriterlerin Yerine Getirilmesindeki Performansı: Karşılaştırmalı Bir Analiz**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, 2005, s.140.

⁴⁷ Ercüment Tezcan, "AB Komisyonunun Türkiye Hakkındaki 6 Ekim 2004 Tarihli İlerleme Raporu ve Tavsiyesi: 17 Aralık'a Giden Süreçte Bir Durum Değerlendirmesi", **Demokrasi Platformu**, C:1, No:1, Kış 2005, s.143-145.

⁴⁸ **Commission of the European Communities Report**, "Convergence Report 2004 on Poland", 20.October, COM (2004) 690, sec.2004 1268, Brussels, 2004, s.11, <www.ecb.int/pub/pdf/conrep/cr2004en.pdf>, Erişim:02.03.2004.

Katılım Ortaklığı'nın öncelikleri doğrultusunda bir dizi anayasal ve yasal değişiklik kabul edilerek siyasi reformlar gerçekleştirilmiştir. 2001 ve 2004'te iki büyük anayasal reform yapılmış ve Şubat 2002 ile Temmuz 2004 arasında TBMM sekiz yasama değişikliği paketini kabul etmiştir. Medeni Kanun ve Ceza Kanunu da kapsayan yeni yasalar kabul edilmiştir. Hükümet reformların takibi için insan haklarından sorumlu başbakan yardımcısının başkanlığında oluşturulan bir organ olan Reform İzleme Grubu kurmuştur. Türkiye AB ile ilişkilerin etkin bir şekilde sürdürülebilmesi için Haziran 2002 tarihinde Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'ni kurmuştur. Bunun yanında her bakanlık ve kamu kurumu, AB politikalarıyla ilgili kendi birimini oluşturmuştur.⁴⁹ Çağdaş demokrasilerde, toplumun demokratikleşmesini sağlamada önemli roller oynayan sivil toplum örgütlerinin Türkiye'de geliştirilmesi için, Kasım 2004'te yürürlüğe giren Dernekler Kanunu ile derneklerin faaliyetlerine devletin müdahalesinin azaltılmıştır.⁵⁰

Türk siyasetiyle ilgili bir diğer sorun ise ordunun gelişmiş demokrasilerde pek rastlanmayan siyasi etkinliğidir. AB'ye göre ordu, dışarıdaki düşmana karşı profesyonel olarak güçlü, fakat siyasi alanda zayıf olmalıdır. Başka bir ifadeyle asker, iç politikada tamamıyla demokratik kontrole tâbi olmalıdır. Sivil-asker ilişkileri Kopenhag kriterleri içinde açıkça yer almamakla birlikte, kriterlerin ruhu içerisinde mevcuttur. AB'nin Türkiye ile ilgili 1998, 1999, 2000 ve 2001 ilerleme raporlarında sivillerin asker üzerindeki denetimi konusunda değişime ihtiyaç olduğu Ankara'ya bildirilmiş ve reform yapılması tavsiye edilmiştir.⁵¹

Bu doğrultuda yapılan hukuki düzenlemelerle Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) görev alanını yeniden tanımlanarak AB üyesi devletlerce kabul edilen uygulamaya yaklaşılmıştır. Ağustos 2004'te MGK Genel Sekreterliği'ne ilk kez bir sivil atanmıştır. Bunun yanında ordunun bütçe şeffaflığını artırmak için Sayıştay'a, savunma harcamalarını denetleme izni verilmesi ve bütçe dışı fonların genel bütçeye dahil edilerek tümüyle meclis kontrolüne girmesi gibi tedbirler, demokratikleşme sürecinin doğal yansımalarıdır.⁵²

Genel olarak bakıldığında, aday olarak ilan edildiği 1999 yılından üyelik müzakerelerinin hukuken başladığı 2006'ya kadar Türkiye'nin demokratikleşme konusunda önemli mesafeler aldığı görülmektedir.

⁴⁹ S. Sözen ve I. Shaw, "Turkey and the European Union: Modernizing a Traditional State?", *Social Policy and Administration*, Vol.37, No:2, 2003, s.127.

⁵⁰ İktisadi Kalkınma Vakfı, "Siyasi Kriterlere Uyum Amacıyla Türkiye'nin Gerçekleştirdiği Mevzuat Düzenlemeleri", s.5, <<http://www.ikv.org.tr/pdfs/adaliksureci3.pdf>>, Erişim:03.08.2006.

⁵¹ Ü. Cizre, "Problem of Democratic Governance of Civil-Military Relations in Turkey and in the European Union Enlargement Zone", *European Journal of Political Research*, No.43, 2004, s.109.

⁵² Bağımsız Türkiye Komisyonu Raporu, op.cit.

Hukukun Üstünlüğü

Hukukun üstünlüğü; çeşitli devlet birimlerinin normal işlevlerini yerine getirebilmelerini sağlayan anayasal kurumlar ile bağımsız yargının bulunması olarak tanımlanabilir.⁵³ Hukukun üstünlüğü ilkesi açısından bağımsız yargının varlığı ve mahkemelerin hiçbir siyasi etki/baskı altında kalmadan işlemesi büyük önem taşımaktadır.

Yunanistan

Yunanistan'da meşru sivil hükümeti devirerek 1967-1974 yılları arasında yönetime gelen Albaylar Cuntası, AET'nin sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Batı Avrupa devletleri Yunanistan'daki cunta karşıtı hareketlerin kendi ülkelerinde örgütlenmelerine ve eylem yapmalarına açıkça izin vermişlerdir. NATO üyesi Avrupa devletleri hep birlikte, NATO Bakanlar Komitesi'ne Yunanistan meselesini getirirler de ABD'nin baskısı ve NATO Genel Sekreterinin çabaları ile konu örgütün gündeminden çıkarılmıştır.⁵⁴

Avrupa Konseyi, Yunanistan'da cunta yönetiminin çekilerek yerine hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygıya dayalı demokratik bir yönetimin işbaşına gelmesi doğrultusunda girişimlerde bulunmuştur. Bu arada Avrupa Konseyi'nden atılmak büyük bir aşağılanma olacağı için, Yunanistan kendi isteğiyle üyelikten çekilmiştir. O zamanki Batı Avrupa'nın siyasi değerlerini temsil eden Avrupa Konseyi, AET'den farklı bir kurum olmakla birlikte siyasi anlamda AB'nin bugünkü ilke ve uygulamalarına yön veren en önemli kuruluş olmuştur.⁵⁵

Albaylar Cuntası'nın iç muhalefet, AET ve Avrupa Konseyi baskısı ve Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesinin yol açtığı çalkantılar sonrası iktidardan düşmesiyle birlikte, Yunanistan hızlı bir şekilde anayasal yönetim biçimine geri dönmüştür. Bu konuda özellikle AET üyeliği hedefi hukukun üstünlüğü ilkesinin Yunanistan'da yerleşmesinde itici bir güç olmasını sağlamıştır.

Polonya

Polonya'da 1989'da komünist sistemin çöküşüyle birlikte, liberal demokrasiye doğru uzanan reform ve dönüşüm süreci yaşanmaya başlamıştır. Polonya'da Katolik Hıristiyan inancı Marksist-Leninist İdeoloji'ye baskın geldiği için, Komünist Partisi ülkede Soğuk Savaş süresince tekelleri ve totaliter bir güç olmayı başaramamıştır.⁵⁶

⁵³ Coşkun Can Aktan, "Avrupa Birliği'ne Üyelik Koşulları: Kopenhag Kriterleri", <<http://www.canaktan.org/ekonomi/avrupa-birligi/uyelik-kosul.htm>>, Erişim:22.08.2006.

⁵⁴ Tayfur, *op.cit.*, s.200.

⁵⁵ Tayfur, *op.cit.*, s.200.

⁵⁶ Z. Öniş, "Converging Paths to EU Membership: Poland and Turkey in Comparative Perspective". **Second Pan-European Conference Standing Group on EU Politics**, Bologna, 24-26 June 2004, 2003, s.8, <www.jhubc.it/ecpr-bologna/docs/125.pdf>, Erişim: 03.04.2004.

1990-1997 yılları arasında eski komünistler ve AB yanlısı partiler arasında gelgitlerle dolu bir dönem geçiren Polonya'da her şeye rağmen ciddi bir AB karşıtlığı yaşanmamıştır. 1991 yılında Avrupa Konseyi'ne katılmış ve insan hakları ve temel özgürlüklerin korumasını ilke edinen Avrupa Konvansiyonu'nu imzalamıştır. Polonya hükümeti, AB Komisyonu ve AB üyesi ülkeler arasında hakemlik görevi yapan Avrupa Adalet Divanı'nın kararlarıyla da bağlı olacağını ilân etmiştir. Bu şekilde Polonya hukukun üstünlüğü ilkesine bağlı olma konumuna hızla ilerlemiştir.⁵⁷

AB Konseyi, 1999 Helsinki Zirvesinde, Lüksemburg Beşlisi olarak tanımladığı Macaristan, Polonya, Estonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya ile demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı ve istikrarlı işleyişi kriterine uyum sağlayan adaylar olarak müzakereye başlama kararı almıştır.⁵⁸

Türkiye

Türkiye'nin adaylık sürecinde hukukun üstünlüğü ilkesini AB standartlarında gerçekleştirme yönünde attığı en önemli adım 1982 Anayasası'nın 34. maddesinin iptali ve yedi reform paketinin yer aldığı büyük revizyon olmuştur. Hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, demokratik kurumların yeniden yapılandırılması, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü, cinsiyetler arası eşitlik ve çocukların korunması ve yeni medeni kanunun kabulünü içeren söz konusu reformlara ilaveten, düşüce suçlarına yer veren yasalar iptal edilmiştir.⁵⁹

TCK'ya Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununa ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa, AİHM'ce İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya ek protokollerin ihlali suretiyle verildiği tespit edilen mahkeme kararları hakkında yargılamanın yenilenmesine imkân veren maddeler eklenmiştir Yargı kurumunun bağımsızlığı ve etkinliği güçlendirilmiş, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılmış ve bazı yetkileri yeni oluşturulan Bölgesel Ağır Ceza Mahkemeleri'ne devredilmiştir. İstinaf Mahkemeleri kurulmasına yönelik mevzuat kabul edilmiştir. Yeni TCK ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (CMUK) ve Cezaların İnfazı Hakkında Kanun Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁶⁰

Türkiye'nin, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü konularında elde ettiği önemli ilerlemeleri sonucunda, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi 2004 bahar oturumunda 1996'dan beri uygulanmakta olan izleme sürecini sona erdirmeye karar vermiştir.⁶¹

⁵⁷ R. Ferrero, "The Forgotten Issue? Eastward Enlargement and National Minorities" in **European Enlargement**, chp.5, 2003, s.7, <http://selene.uab.es/_cs_iuee/catala/obs/working_ocasionals_archivos/beyond%20the%20enlargement/g_Ferrero.pdf>, Erişim: 12.01.2005.

⁵⁸ Emerson ve Noutcheva, **op.cit.**, s.1.

⁵⁹ Güney, **op.cit.**, s.3.

⁶⁰ **Devlet Planlama Teşkilâtı, op.cit.**, s. 24.

⁶¹ M. Dartan, Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri: Quo Vadis, **Avrupa Birliği Üzerine Notlar**, O. Kaymakçı (der.), Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, 2005, s.236.

İnsan Hakları

AB, Temel Haklar Şartı'nda (*The Charter of Fundamental Rights*) Birliği oluşturan temel değerleri tanımlamıştır. Birinci maddede değinilen ilk konu insan haklarıdır. Buna göre; Avrupa halkı, kendi içinde en yakın oluşumu gerçekleştirirken ortak değerler üzerine kurulu, barışçıl bir geleceği paylaşmaya karar vermiştir. Birlik, demokrasi ve hukukun üstünlüğü kavramlarının temelini teşkil eden; insana saygı, özgürlük, eşitlik ve dayanışma gibi evrensel değerler üzerine kurulmuştur. AB, temin ettiği özgürlük, güvenlik ve adalet ortamı ile Birlik vatandaşlığı kavramını oluşturduğu için faaliyetlerinde insanı merkeze yerleştirmiştir.⁶²

Kopenhag Kriterleri arasında yer alan “insan haklarına saygı” kavramı, Birliğin ilk kuruluş antlaşmalarının metinlerinde yer almaktadır. Birlik antlaşmasının F/2 maddesine göre, 1950’de Roma’da imzalanmış olan Avrupa İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Konvansiyonu ile sağlanan ve Topluluk hukukunun genel temel esasları olarak üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden doğan temel haklara dikkat edilecektir. Birey için insan hakları ve topluluğa yönelik azınlık hakları, kavramı AB tarafından en somut şekilde düzenlenmiştir. Bu açıdan AB, insan ve azınlık hakları konularını demokrasi ve hukukun üstünlüğü kavramlarına göre daha yoğun ele almaktadır.

Yunanistan

Uluslararası Af Örgütü (*Amnesty International*) ve diğer insan hakları örgütleri Yunanistan’da insan hakları ihlallerin en fazla 1967-1974 yılları arasından askeri cunta yönetimi döneminde yaşandığını rapor etmektedirler. Yunanistan’ın AB üyeliği de bu dönemden sonra gerçekleşmiştir. Yunanistan’ın üyeliğiyle birlikte bireysel insan hakları konusunda ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. Üyelik sonrası dönemde insan hakları ihlâli olarak gözüken pek çok sorunun aslında azınlıklarla ilgili olduğu görülmektedir.⁶³ Yunanistan’ın tarihine baktığında etnik/dini azınlıklara karşı ciddi ayrımcılık dikkati çekmektedir. Bu durum halen devam etmekle birlikte, azınlık hakları bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Yunanistan’ın günümüzde halen çözülemeyen insan hakları sorunlarının başında göçmenlere ve mültecilere kötü muamele yapılması ve bu konudaki temel uluslararası düzenlemelere uyulmaması gelmektedir. Yunanistan özellikle sığınma talebinde bulunan yasadışı göçmenleri, bu konudaki taleplerini dikkate bile almaksızın, doğrudan sınır dışı etmektedir. Mecburi askerlik hizmeti yapmak istemeyen vicdani retçilerle ilgili sorunları da AB içerisinde Atina’nın başını bir konudur.⁶⁴

⁶² Füsün Arsava, “Avrupa Temel Haklar Şartı”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, Güz 2005, s.8-9.

⁶³ **Wikipedia**, “Human Rights in Greece”, <http://en.wikipedia.org/wiki/Human_rights_in_Greece>, Erişim:03.08.2006.

⁶⁴ **Amnesty International**, “Report 2006”, <<http://web.amnesty.org/report2006/grc-summary-eng>>, Erişim:1.8.2006.

Polonya

Polonya, insan haklarıyla ilgili olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 7 ve 13 nolu protokollerine imza atmıştır. BM İnsan Hakları Masası'nın 2004 yılı sorumlusu olmuştur. Ombudsmanlık kurumu, azınlıklar ve insan hakları alanlarında medenî, siyasî ve ekonomik hakların korunmasında önemli rol oynamıştır.⁶⁵

Polonya, medeni haklarla ilgili yasal temsilci hizmetini sivil toplum örgütleri ve üniversitelerin hukuk fakülteleri vasıtasıyla ücretsiz vermeye başlamıştır. Polonya'da mültecilerin korunması, Cenevre Konvansiyonuna göre yabancıların sığınma haklarına saygı gösterilmesi için yabancılar kanununda uygulamaları iyileştirmek için 2001 yılında bir seri değişiklik yapılmıştır.⁶⁶

Polonya Anayasası, dinî özgürlükleri sadece siyaset ve kamu alanları dışında tanımıştır. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, kadın ve erkeklere eğitim kurumlarında fırsat eşitliği verilmesi, kadınların seçme ve seçilme hakları yeniden gözden geçirilerek parlamentoda yüzde 20 gibi yüksek bir oranda temsil edilmeleri sağlanmıştır.⁶⁷

2001 yılından beri, çocuk hakları ve yabancıların, ulusal azınlıkların haklarıyla ilgili yapılan çalışmalar ve hukuka aykırı uygulamalar Ombudsmanlık kurumu tarafından takip edilmektedir. 2001 Komisyon Raporunda Romanların kötü şartlarını iyileştirilmesi çalışmalarına yer verilmiş, pilot bölge olarak seçilen yerde bütçe yetersizliği nedeniyle sıkıntılar yaşanmıştır.⁶⁸

Polonya'da insan hakları ihlalleri ile ilgili sorunların çözümü için bazı alanlarda yeterli çalışmalar yapılmadığı görülmektedir. AB komisyonunun 2002 yılı raporuna göre; düşüncelerin özgürce açıklanması, medyanın özgür yayın yapması, özel hayatın mahremiyeti gibi hassas konuları çözüm bekleyen sorunlar arasındadır.

Türkiye

İnsan haklarına saygı ve temel özgürlüklerin yerine getirilmesine ilişkin genel çerçeve kapsamında Türkiye, ilgili uluslararası ve Avrupa sözleşmelerinin çoğunu kabul etmiş ve uluslararası insan hakları sözleşmelerinin iç hukukun üstünde olduğu ilkesi anayasasında yer almıştır.

1990'lı yılların ortalarına kadar yaşanan yoğun PKK terörü nedeniyle AB'nin özellikle insan haklarının geliştirilmesi yönündeki talepleri, Türkiye'deki bazı çevreler tarafından teröre destek olarak algılanmaktaydı. Bu da Ankara ve Brüksel arasındaki ilişkilerin siyasi açıdan gergin seyretmesine yol açmıştır. AB'nin istediği insan

⁶⁵ Commission of the European Communities Report, "2002 Regular Report on Poland's Progress Towards Accession", *op.cit.*, s.24.

⁶⁶ *Ibid.*, s.24.

⁶⁷ *Ibid.*, s.28.

⁶⁸ *Ibid.*, s.29.

haklarıyla ilgili temel düzenlemeler Türkiye'nin adaylığının kabul edildiği 1999'dan Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirildiğinin Komisyon tarafından tescillendiği 2004 yılına kadar hızlı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin yaptığı reformların tamamı azınlık haklarını değil, bireysel insan haklarını düzenleyen iyileştirmelerdir. Çünkü yapılan kanun değişikliğiyle verilen haklardan ülkedeki tüm vatandaşlar eşit bir şekilde yararlanmaktadır. Mahalli dillerde yayın ve eğitimin serbest bırakılmasından sadece Kürtler değil, Zazalar, Arnavutlar, Boşnaklar, Çerkezler, Araplar vd. alt kimlik grupları da yararlanabilmektedir. Türkçe dışındaki dillerde radyo ve televizyon yayınlarına ve eğitime izin verilmesi ve alt-kültür gruplarının kültürel faaliyetlerine daha hoşgörülü yaklaşılması da devletin toplumla bütünleşmesi açısından büyük önem taşımaktadır.⁶⁹

Güneydoğu'da 25 yıl boyunca terörle mücadele için uygulanan ve temel özgürlüklerin kısıtlanmasına neden olan Olağanüstü Hâl Uygulaması (OHAL), AB'nin tavsiyesi ile 2002 yılı içerisinde sona erdirilmiştir.⁷⁰ Türkiye 2002 yılından bu yana, AİHM'nin kararlarını tatbik etmeye yönelik olarak artan bir şekilde gayret göstermektedir. Temyiz mercii konumunda olan yüksek mahkemeler, yerel dil ve lehçelerin kullanılması, işkence ve ifade özgürlüğüyle ilgili davalar dahil olmak üzere, yapılan reformlarda AİHM'nin standartlarına uygun olarak yorumlayarak karar almaktadır. Örneğin, Haziran 2004'te cezaevinden tahliye edilen Leyla Zana ve arkadaşlarının Temyiz Mahkemesi'nin kararını takiben yeniden yargılanmaya başlamışlardır.⁷¹

Ekonomik ve sosyal haklara ilişkin olarak kadın-erkek eşitliği ilkesi, Medeni Kanun ve Anayasa'nın ilgili maddelerinde yapılan değişikliklerle güçlendirilmiştir. Yeni Ceza Kanunu kapsamında namus cinayetleri işleyenlerin ömür boyu hapis cezasına mahkum edilecek, mahkeme kararı olmadan bekâret kontrolleri yasaklanacak ve evlilik içi cinsel taciz cezai suç sayılacaktır. Çocuk hakları güçlendirilmiş olmakla birlikte, çocuk işçiler konusunda halen ciddi kaygılar bulunmaktadır. Sendikal haklar halen ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) standartlarının gerisindedir.⁷²

Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi (*European Committee for the Prevention of Torture- CTP*) ve BM'nin özel raportörleri, hazırladıkları raporlarında, Türkiye'de işkencenin yaygın bir şekilde devam ettiğini bildirmişlerdir.⁷³ İdam cezası Türkiye'nin Ocak 2004'te imzaladığı AİHM'nin 13 no'lu protokolüne uygun olarak tüm durumlarda kaldırılmıştır. Mevcut mevzuatta idam cezasına ilişkin geri kalan tüm atıflar kaldırılmıştır. Yeni Ceza Kanunu'ndaki hükümler dahil olmak üzere, işkence ve kötü

⁶⁹ Bağımsız Türkiye Komisyonu Raporu, op.cit.

⁷⁰ Belgenet, "MGK Mayıs 2002 Toplantısı, 30 Mayıs 2002, <<http://www.belgenet.com/mgk/mgk052002.html>>, Erişim: 8.8.2006.

⁷¹ Commission of the European Communities Report, "2004 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession", op.cit., s.35.

⁷² Ibid., s.39.

⁷³ F. Aksu,(2001): "Azınlıklara İlişkin Sorunlar", <http://www.geocities.com/turkishgreek/azinliks.htm>, Erişim: 12.04.2005.

muameleyle mücadeleyi güçlendirmek için daha fazla gayret gösterilmektedir. Her ne kadar tutuklular, yasa uygulayıcı birimleri tarafından hakları konusunda her zaman bilgilendirilmiyorsa da, yargılama öncesi gözaltı usulleri Avrupa standartları düzeyine getirilmiştir. Yetkililer işkenceye karşı sıfır tolerans politikasını benimsemiş ve bazı işkence failleri cezalandırılmıştır. Sistematik olmamakla birlikte, işkence dahil çok sayıda kötü muamele vakalarına halen münferit olarak rastlanılmaktadır.⁷⁴

Mevcut şartlarda ülkenin göstermiş olduğu ilerleme karşısında, AB'nin daha önce Yunanistan'a ve 2004 yılında da Polonya'ya karşı sergilediği iyi niyetini Türkiye için de göstermesi gerekmektedir.

Azınlık Haklarının Korunması

Azınlık kavramında, sosyolojik açıdan ortak bir tanımlamaya ulaşmak mümkün iken, hukukî tanımı konusunda belirsizlikler vardır. Sosyolojik olarak, "azınlık" kelimesi, içinde yaşadığı toplumun genel yapısından, ırk, dil, din, kültür ve millet olarak ayrılan ve genel nüfusa oranla daha küçük toplulukları ifade etmektedir. Bunun yanında, devletin sınırları içinde yaşayan azınlık konumundaki vatandaşlarına bakış açısı, konumu ve siyasi yapısı gereği farklılıklar arz etmektedir. "Ulusal azınlık" terimi, genellikle bir devlet içinde sayısal olarak azınlık olan ama komşu başka bir devlette sayısal çoğunluğu oluşturan nüfusla aynı etnik kimliği paylaşan ve egemen olmayan nüfus olarak anlaşılmaktadır.⁷⁵ Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın azınlık tanımlaması da yukarıdakine yakındır. Buna göre azınlık, bir devlette yerleşmiş bulunan ve nüfusu ayrı bir ırk, dil veya dinden oluşan toplumsal grupları ifade etmektedir.⁷⁶

AGİT'in tanım sorununa yaklaşımı, ulusal azınlığa bağlı olmanın bir kişisel tercih meselesi olduğu ve bu konudaki seçimden hiçbir menfaat sağlanamayacağı şeklindedir. Devletler azınlığın ne anlama geldiği konusunda tanımlarını yapabilirler ancak, kimin azınlığa bağlı olup olmadığı üyelerin kendilerine aittir. Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği bu yaklaşımı izlemiş ve bir azınlığın mevcudiyetinin bir tanım sorunu değil, bir gerçeklik sorunu olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bir azınlığı oluşturan unsurlar da çoğunluktan farklı din, dil, etnik veya kültürel özellikler olarak belirlenmiştir.⁷⁷

AB'nin insan haklarının yanı sıra azınlık haklarında da önem verdiği görülmektedir. Nitekim Avrupa Tek Senedi'nin önsözünde, AB'nin kendi içinde oluşturmak istediği siyasi sisteme ilişkin olarak, senedi imzalayan üye devletlerin "anayasalarında ve yasalarında, Avrupa İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma

⁷⁴ Commission of the European Communities Report, "2004 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession", *op.cit.*, s.35, <http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2004/pdf/rr_tr_2004_en.pdf> Erişim:16.01.2005.

⁷⁵ F. Aksu, "Azınlıklara İlişkin Sorunlar", 2001, <http://www.geocities.com/turkishgreek/azinliks.htm>, Erişim: 12.04.2005.

⁷⁶ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri II*, Ankara, Turhan Kitapevi, s.177.

⁷⁷ Fehim Kelahmet, "Müslüman Azınlık mı, Türk Azınlık mı?", *MihenK*, Cilt:5, Sayı:28, 2005, <<http://www.mihenK.gr/arsiv/28/dusunuyorum-kapak.htm>>, Erişim: 12.05.2005.

Konvansiyonunda ve Avrupa Şartında tanınan temel haklara, özellikle özgürlük, eşitlik ve sosyal adalete dayanarak demokrasi için birlikte hareket etmeye" birlikte karar verdikleri ifade edilmektedir.⁷⁸ 1992 Maastrich Antlaşmasıyla "birlik vatandaşlığı" kavramını kabul eden AB, bu antlaşmaya göre hangi üye ülkenin vatandaşı olursa olsun AB vatandaşlığının sağladığı insan hakları ve özgürlüklere sahip olacağını açıklamıştır.⁷⁹

Yunanistan

Yunanistan'ın azınlık sorunlarında başı çeken konu Batı Trakya'daki Türkler olmuştur. 1950 ortalarına kadar hem Yunanistan'da hem de Türkiye'de azınlıklara yönelik politikalar ılımlı olmuştur. 1960'ların ortalarından başlayarak, Türkiye ve Yunanistan kamuoylarında ulusal bir dava olarak görülen Kıbrıs sorunuyla gerginleşen ilişkiler, her iki toplumda da azınlıkların diğer ülkenin ajanları olarak algılanmasına yol açmış ve azınlıkların durumunu güçleştirmiştir.⁸⁰

Azınlıklar sorununun Türk-Yunan ilişkilerinde hem bir iç politika sorunu hem de dış politika meselesi olarak gündeme gelmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin Kıbrıs sorunu nedeniyle gerginleşmesine paralel bir seyir takip etmiştir. Yunanistan, Batı Trakya Müslüman Türk azınlığını anlaşmalardan ve Yunan yasalarından kaynaklanan haklardan mahrum bırakarak göçe zorlamış, böylece Batı Trakya'nın Türk/Müslüman kimliğini ortadan kaldırmak istemiştir.⁸¹

Burada dikkat çekici nokta, 1974'te Albaylar Cuntası devrilişip yerine sivil bir hükümet geldikten sonra bile Türk azınlığın sorunlarıyla ne 1975'de Yunanistan'ı yeniden üyeliğe kabul eden Avrupa Konseyi ne de Yunanistan'la ortaklık ilişkisini sürdürmekte olan AET ilgilenmiştir.⁸² Avrupa Konseyi ve AET açısından 1981'deki üyelik öncesi süreçte Yunanistan'daki demokratikleşme ve genel insan hakları sürecini takip etmek yeterli olmuştur. Üstelik Yunanistan AET'ye girdikten sonra da bu ayrımcı uygulamalar devam etmiştir.⁸³ Nitekim Yunan Vatandaşlık Kanunu'nun 19. maddesi Rum olmayan Yunan vatandaşlarının ülkeye dönüş niyeti olmadan Yunanistan'ı terk etmeleri halinde vatandaşlıktan çıkartılmasına fırsat vermektedir. Bu kanun marifetiyle

⁷⁸ H. Gümrükçü, "Avrupa-Türkiye İlişkilerinin Geleceği", **Avrupa Birliği Ulusal Bilgi ve İletişim Ağı**, 2002, s.7, <<http://ab.kemalist.org/modules.php?name=News&file=article>>, Erişim: 29.05.2005.

⁷⁹ D. Kochenov, "EU Enlargement Law: History and Recent Developments: Treaty – Costum Concubinage?", **European Integration Online Papers (EIoP)**, Vol.9, No:6, 2005, s.7, <<http://eiop.or.at/eiop/texte/2005-006a.htm>>, Erişim: 20.04.2005.

⁸⁰ Aksu, **op.cit.**

⁸¹ **Ibid.**

⁸² Dia Anagnostou, "Deepening Democracy or Defending the Nation? The Europeanisation of Minority Rights and Grek Citizenship", **West European Politics**, Vol.28, No.2, March 2005, s.339.

⁸³ Hakan Baş, "Türk-Yunan İlişkileri Işığında Batı Trakya Sorunu ve Çözüm Önerileri", Bekir Günay (der.), **Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri**, İstanbul, IQ yayıncılık, 2005, s.304.

1955'ten yürürlükten kaldırıldığı 1998 yılına kadar 50.000 Batı Trakyalı Türk, Yunan vatandaşlığından çıkarılmıştır.⁸⁴

Batı Trakya Türk azınlığının, Türk kimliğinin tanınması, vakıflar, kendi müftülerini seçememe, arazilerin keyfi olarak kamulaştırılması, yasak bölge ve sınır bölgesi uygulamaları ile azınlık okullarının Lozan çerçevesinde işletilememesi gibi sorunları halen çözümsüzlüğünü korumaktadır. Ancak AB vatandaşı haline gelen Türk azınlığın AİHM'de açacakları davalardan ve siyasi baskılardan kurtulmak için Atina, bölgedeki temel insan hakları ihlallerini en aza indirmeye çalışmaktadır. 1999 sonrası yumuşayan Türkiye-Yunanistan ilişkilerine paralel olarak sınır ticareti ve karşılıklı insan hareketliliği artmaya başlamıştır. Bu durum Türk azınlığın üzerindeki baskının hafiflemesini sağlamaktadır.⁸⁵

1999'da Yunanistan Türk ve Makedon azınlıklarla ilgili olarak, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkları Koruma Konvansiyonu Çerçeve Anlaşması'na imza atmıştır. Yunanistan'da Roman azınlık mensupları yerleşik alanlarından polislin zoruyla kanun dışı olarak tahliye edilmiştir. 2000 yılında Romanlara karşı yapılan bu ayrımcılık, BM ve AB'nin gündemini oluşturmuştur. 2004 Olimpiyatlarında çevre temizliği ve oyunlar için yer hazırlama gerekçesiyle Atina'nın kenar mahallerinde yaşayan Romanlar zorla yerlerinden çıkarılmıştır. Yunanistan Ombudsmanı, insan hakları ihlâli şikayetini araştırmış ve Aspropyrgos Belediyesi'ne tahliyeden dolayı soruşturma açmıştır. Ancak bu soruşturma bir türlü sonuçlanamamıştır.⁸⁶

Ortodoksluk'un tek resmi din olduğu Yunanistan'da dinî azınlıklara karşı ayrımcılıkta fazla bir iyileşme olmamıştır. Kasandra'da Yahova Şahitleri'nin kilisesi belediyenin istediği şartlarda inşa ettirilmediği gerekçesiyle yıkılmıştır. Etnik ve dinî azınlıklara karşı taciz ve ayrımcılık nedeniyle hükümetin, resmi kimliklerden din hanesinin kaldırılmasını gündeme alması kamuoyunun dikkatini, dinî azınlıklara yapılan hoşgörüsüzlüğe çekmiştir. *Eleftherotypia* gazetesi yazar ve muhabirleri, bu konuda hükümeti eleştiren yazılarından dolayı cezaî yargılanmaya tabi tutularak hapsedilmiş veya ağır para cezasına çarptırılmıştır.⁸⁷

Yunanistan'ın üyeliğinin üzerinden yirmi yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen hâlâ gerek dinî özgürlükler gerekse azınlık hakları konusunda ciddi sorunların yaşandığı somut delillerle gözlenebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Yunanistan'ın aday ülke olarak azınlık haklarıyla ilgili bir kritere tâbi olmasa da halihazırda üye ülke olarak AB'nin hassas olduğu bu konularda titiz olması beklenmektedir.

⁸⁴ Anagnostou, *op.cit.*, s.339.

⁸⁵ Selçuk Çolakoğlu, "Batı Trakya İzlenimleri", *Türk Haber*, <<http://turkhaber.org/157.html>>, Erişim: 24.06.2006.

⁸⁶ *Human Rights Watch Report*, "Human Rights Developments in Greece", 1999, <<http://www.hrw.org/wr2k/Eca-10.htm#TopOfPage>>, Erişim: 17.04.2005.

⁸⁷ *Human Rights Watch Report*, *op.cit.*

Polonya

Polonya, %96'sı Leh olan nüfusuyla etnik açıdan günümüzde Avrupa'nın en homojen toplumlarından birini teşkil etmektedir. Ülkedeki diğer önemli etnik gruplar arasında Almanlar (%1), Ukraynalılar (%0,77), Litvanyalılar (%0,64), Romanlar (%0,12) ve Beyaz Ruslar (%0,064) bulunmaktadır. Polonya'da azınlık nüfusu 2001-2002 yıllarında %3,26 olarak belirlenmiştir.⁸⁸ Polonya'da azınlık nüfusunun genel nüfusa oranı çok az olması, etnik farklılıkların ülke için ciddi bir sorun oluşturmasını engellemiştir

Polonya nüfusunun dinî yapısına bakıldığında Protestan ve Ortodoks Hıristiyan mezhepleri yanında diğer dinler de yaşama alanı bulmakla birlikte, ülke nüfusunun %95'i Katolik Hıristiyan'dır. Bunun doğal sonucu olarak Katolik Kilisesi'nin halk üzerindeki siyasî nüfûzu ve etkisi oldukça fazladır.⁸⁹

Komünizmin çökmesiyle Polonya'da ilk defa sembolik olarak yeni kurulan birkaç kurum ve yürürlüğe sokulan yasalarla azınlık hakları önemine vurgu yapılmış ve Polonya alt meclisinde 1989 yılında Etnik ve Ulusal Azınlıklar Komitesi kurulmuştur. Azınlıklara kendilerini ifade edebilecekleri dernekleri serbest bir şekilde kurmalarına izin veren yasal düzenlemeler yapılmıştır. 1991-1993 yılları arasında azınlıkların serbest seçimlere katılımını kolaylaştıracak, seçim yasaları düzenlenmiştir. 1991 yılında azınlık çocuklarına özel sınıflar açılarak kendi dillerini öğrenmelerine imkan veren eğitim yasası çıkarılmıştır.⁹⁰

Azınlık haklarındaki ileri düzenlemelere rağmen, Polonya, Ulusal Azınlıkları Koruma Uzlaşma Çerçevesini en son onaylayan ülke olmuştur. Polonya'da 1990'ların sonlarında kurulan iki yeni oluşumun birincisi, hükümete bağlı farklı bölümlerdeki azınlık temsilcilerini bir araya toplayan, Bölümler Arası Ulusal Azınlıklar Grubu olmuştur. Bu komiteyi oluşturan üyeler Macaristan'daki benzerinden farklı olarak azınlık gruplarının temsilcilerinden oluşmuyordu. Diğer oluşum ise İçişleri Bakanlığına bağlı olan ve hükümetlerin söz konusu alanlarda yaptığı çalışmalarını fiili olarak uygulayan bir kurum olarak hizmet veren Ulusal Azınlıklar Bölümü olmuştur.⁹¹

1997 yılında hazırlanan Polonya Anayasası'nda azınlıkları koruyan düzenlemelere yer verilmemiştir. 1998 yılında Polonya Etnik ve Ulusal Azınlıklar Komitesi, ayrımcılık ve asimilasyonu yasaklayan ve ulusal azınlık işlerinin fiili uygulamalarını Konsey'in gözetiminde yapılmasını isteyen bir "azınlık yasası" taslağı hazırlamıştır. Ancak bu yasa uygulamaya konulamamıştır.⁹²

⁸⁸ Altıntop, *op.cit.*, s.7.

⁸⁹ Altıntop, *op.cit.*, s.7.

⁹⁰ P. Vermeerch, "Majority Policy in Central Europe: Exploring The Impact of The EU's Enlargement Strategy", *Global Review of Ethnopolitics*, Vol.3, No.2, 2004, s.13.

⁹¹ *Ibid.*, s.14

⁹² *Ibid.*, s.14.

2001 yılı içinde Polonya Hükümeti inisiyatifi ele alarak, Roman kökenli vatandaşlar arasında yaygın olan işsizliğe çözüm bulmak, onların daha iyi şartlarda barınma, sağlık ve eğitim hizmetleri almasını hedefleyen bir çalışma başlatmıştır. Hükümetin bu çalışmayı başlatmasında etkili olan dış etkenler gerek AB Komisyonu, gerekse potansiyel anlamda Roman vatandaşların göç etmek isteyeceği AB (İngiltere ve Finlandiya) üyelerinin istekleri doğrultusunda soruna çözüm arayışları olmuştur. Ancak Hükümet 2002 yılında Çerçeve Sözleşmesi (*Framework Convention*) için uygun olmadığı gerekçesiyle taslağı uygulamaya koymamıştır. Hükümetin üyelik kriterlerinin yer aldığı öneride, etnik ve ulusal azınlıkların dillerinin korunması için yerel yönetimlerin önlemleriyle ilgili açık bir ifadeye yer verilmemesi ve azınlık çocuklarının, onlara özel yapılacak müfredatla, ana müfredattan uzaklaşacakları gerekçesiyle çekinceler ileri sürmüştür.⁹³

AB Komisyonu Polonya'nın 2002 İlerleme Rapor'unda uyum yasalarının kabul edilmiş olmasından övgüyle söz ederken, yasaların uygulamaya konulmasında ağır kalınmasını eleştirmiştir.⁹⁴ 1997'den beri AB siyasi kriterlerine uyum için çaba gösteren Polonya, uygulamadaki bazı aksaklıklara rağmen 2004'te AB üyesi olmayı başarmıştır.

Türkiye

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı imparatorluğu'nun farklı din (Müslüman, Hıristiyan, Musevi), mezhep (Sünni, Şii, Alevi, Musevi, Ortodoks, Katolik, Protestan ve Süryanî vd.) ve etnik gruplardan (Türk, Kürt, Laz, Boşnak, Arnavut, Çerkez, Arap, Rum, Ermeni, Yahudi, Gürcü vd.) oluşan çokkültürlü mirasını devralmıştır.⁹⁵ Bununla birlikte imparatorluğun parçalanmasının bir sonucu olarak Türk-Müslüman unsurlar ezici bir çoğunluk haline gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda azınlıklar dil, din ve etnik farklılık temeline göre üç ana grupta tanınmaktaydı. Bununla birlikte Türkiye'de resmi azınlık kavramı, Lozan Antlaşması ile siyasi-medeni hakları teminat altına alınan gayrimüslim cemaatleri (Rum, Ermeni, Süryani ve Musevi) kapsamaktadır. Yani Lozan rejimi sadece dini esasa göre azınlık tanımı yapmaktadır. Lozan antlaşması, Müslüman cemaat içinde farklı bir dini yoruma sahip Aliviler gibi gruplarla, etnik açıdan Türk olmayan Kürt, Laz, Boşnak, Arnavut, Çerkez, Arap ve Roman gibi Müslüman grupları azınlık tanımının dışında tutmaktadır.⁹⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren soy kökenine bakılmaksızın tüm Müslüman halk asli unsur olarak tanımlanmış ve ayrıca etnik temelli azınlık sınıflandırmasına gidilmemiştir. Bunda Osmanlı döneminde din temelli ulus anlayışı olan "Millet Sistemi"nin etkisi büyük olmuştur. Bunun bir örneği 1920'lerde Türkiye ve Yunanistan arasındaki mübadele sırasında Müslüman ve Ortodoks cemaatler esas

⁹³ *Ibid.*, s.14.

⁹⁴ E. Kargül, "Eski Kıtanın Yeni Polonya'sı", *Turkish Time*, Sayı: 11, 15 Aralık - 15 Ocak, 2002, s.3.

⁹⁵ Çakmak, *op.cit.*, s.71.

⁹⁶ Dilek Kurban, "Azınlık Hakları: Uluslararası Standartları, AB ve Türkiye", *Demokrasi Platformu*, Yıl.1, Sayı1, Kış 2005, s.220.

alınmasında görülmüştür. Rum/Yunan ve Türk gibi etnik temelli sınıflandırmaya gerek görülmemiştir. Geçmişten gelen bu geleneğin etkisiyle Kürtlere ve diğer Türk olmayan Müslüman unsurlara karşı azınlık tanımlamasına gidilmemiştir. Bu yüzden Ankara, resmi politika olarak Türkiye'deki Müslüman etnik gruplara ilişkin sorunları insan hakları ve demokratikleşme genel çerçevesi içerisinde değerlendirmektedir. Çünkü bu çerçevede verilen haklardan tüm Türk vatandaşları eşit bir şekilde yararlanmaktadır. Ancak AB'deki genel yaklaşım Türkiye'deki Kürtleri azınlık olarak görme eğilimindedir.⁹⁷ Halbuki Türkiye Kürtlerinin çoğunluğu kendilerini bir azınlık olarak değil, ülkenin asli kurucu unsuru olarak görmektedir.

AB ve Türkiye arasında azınlık kavramına ilişkin olarak yaşanan farklılık Kürtlerle sınırlı değildir. AB'ye göre Alevilerin Türkiye tarafından Müslüman bir azınlık olarak tanınması gerekmektedir.⁹⁸ Ancak Alevî derneklerinin çoğunluğu, kendilerinin de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu unsuru oldukları ve azınlık olmadıklarını bildiren açıklamalar yapmıştır. Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komisyonu'nun ilerleme raporlarındaki "Sünni olmayan Müslüman azınlık" ifadesi Alevilerin Avrupa Parlamentosuna başvurusuyla 2005 yılı ilerleme raporunda "Sünni olmayan Müslüman topluluk" olarak değiştirilmiştir. Aleviler yakın geçmişte yaşadıkları sorunların çözümü için AB'nin desteğini almak istemiş ancak bu sorunların çözümüyle doğacak tüm haklarına azınlık hakları adı altında ulaşmak istememişlerdir. Bazı Alevi dernekleri, bir taraftan cemevleri ve zorunlu din dersi gibi konulardaki taleplerini teknik olarak bir insan hakları sorunu gibi göstererek resmi politikaları zorlarken, diğer yandan resmi devlet görüşüne paralel olarak Lozan antlaşmasıyla belirlenen azınlık anlayışını savunmaktadır. Kendi inanışına göre din dersi eğitimi ve cemevleri herkese verilen bir insan hakkı değil bir azınlık hakkı olmasına rağmen Alevilerin bu talepleri yanında azınlık olmayı kabul etmemeleri, bir çelişki olarak kabul edilmektedir.⁹⁹

Türkiye'de azınlık haklarıyla ilgili temel sorunlar genellikle Lozan'da tanımlanan gayri Müslim azınlıklardan dolayı yaşanmıştır. Türkiye'de, II. Dünya Savaşı sürerken, savaş dolayısıyla ekonomik darboğaz içerisindeki hükümet, savaş zengini gayri Müslim azınlığa baskıya dönüşen uygulamalara yönelmiştir. Sadece bir kez alınan ancak azınlıklara mensup kişiler üzerinde yoğunlaşan Varlık Vergisi eleştirilere neden olmuş, hem azınlıkların hükümete bakışını hem de Türkiye'nin imajını olumsuz etkilemiştir. Türkiye ve Yunanistan arasında her iki ülkenin de sahip olduğu ulusal azınlıklar (Batı Trakya Türkleri / İstanbul Rumları) üzerindeki yoğun tartışmalar ülke tarihinin hemen

⁹⁷ P. Kubicek, "Turkish Accession to The EU in Comparative Perspective", *South East European Studies Programme, European Studies Centre*, Occasional Paper, No:1/04, 2004, s.174, <<http://www.econturk.org/Turkisheconomy/kubicek.pdf>>, Erişim: 23.01.2005.

⁹⁸ *Commission of the European Communities Report*, "2004 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession", *op.cit.*, s.38.

⁹⁹ Z. Uyanık, "Türkiye -AB Müzakere Sürecinde Türkiye'dev Farklı Kültürel Topluluklar: Aleviler Örneği", *AB Yolunda Türkiye: Müzakere Sürecinin Ekonomi Politikası*, Mehmet Dikkaya (der.), İstanbul, Alfa Aktüel Kitabevi, 2006, s. 419-420.

her döneminde gündeme gelmiş, uluslararası sistemde ve hukuk kurallarında getirilen yeni hükümler çerçevesinde giderek bir insan hakları sorununa dönüşmüştür.¹⁰⁰

1963-64 Kıbrıs olayları ise, Türk Hükümeti'nin, 1930 Sözleşmesine son vererek, İstanbul'da çalışmakta olan Yunanlıları ülkelerine geri göndermesine, Bozcaada ve Gökçeada'da yapılan kamulaştırmalar buralarda oturan Rum azınlığın Yunanistan'a göçmesine neden olmuştur. İstanbul'da yaşayan Rum azınlığın gitmesiyle birlikte, İstanbul Rum nüfusu azalarak bugün 4.000-5.000 düzeyine gerilemiştir.¹⁰¹ 1980'li yılların sonuna doğru Özal Hükümeti, 1964 yılından beri Rum azınlığın mal varlıklarını donduran düzenlemeleri uygulamadan kaldırmıştır.¹⁰²

Dini inanç özgürlüğünün Anayasa ile garanti altına alınmış olmasına ve ibadet özgürlüğünün büyük bir ölçüde engellenmemesine karşın gayrimüslim topluluklar, tüzel kişilik, mülkiyet hakları, din adamı yetiştirme, okullar ve iç yönetimle bağlantılı zorluklar yaşamaya devam etmektedir. Mevzuat uyumunun bu zorlukları gidermesi beklenmektedir.

Yapılan son hukuki düzenlemelerle birlikte, Türkiye'deki gayrimüslim azınlıkların ibadethane olarak kullanmak amacıyla mülk satın almaları yolundaki engeller kaldırılmıştır. Lozan Antlaşması mevcut hükümleri doğru ve tam uygulandığında, ülkede gayrimüslim azınlıkların dini özgürlükler ve vakıflarının mülkiyet haklarını kullanmalarına engel teşkil edecek bürokratik engellemelerin aşılabacağı bildirilmiştir. TBMM'de kurulan Reform İzleme Grubu'nun açıklamalarına göre Alanya'da ikamet eden Katolik ve Protestan Almanlar için kilise açılacağı bildirilmiştir. Bunun yanında AB'nin, 1969 yılında kapatılan Ermeni ve Hıristiyan Ortodoks Seminerlerinin, söz konusu azınlıkların kendi dinlerini öğrenmeleri ve uygulamaları için yeniden açılması yönünde tavsiye kararı aldığı bilinmektedir.¹⁰³

Son olarak Türkiye, sadece AB ile değil uluslararası alanda azınlık haklarından dolayı bir sorun yaşamamak için çokkültürlüğü esas alan ve etnik ve dini kökenine bakmaksızın vatandaşlarının temel kültürel taleplerini çağdaş insan hakları standartlarında sağlamalıdır. Bu şekilde Türkiye, kendi sosyal barışını daha rahat sağlayamayıp AB'ye farklı kültürel havzalara açılma fırsatı sağlayacaktır.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Aksu, *op.cit.*

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² Çakmak, *op.cit.*, s.78.

¹⁰³ S. Aydın ve F. Keyman, "European Integration and the Transformation of Turkish Democracy", *CEPS EU-Turkey Working Paper*, no:2, August 2004, s.35, <www.eu.ceps.be.> Erişim: 27.04.2005.

¹⁰⁴ Sacit Hadi Akdede ve Selçuk Çolakoğlu, "Increasing returns to diversity and public goods: contribution of Turkey's accession to the EU", *Studia Regionalia*, Vol.18, 2006, s.24.

Diğer Siyasî Kriterler

Polonya ve özellikle Yunanistan'dan pek istenmeyen başka siyasî kriterlerin Türkiye'den istendiği görülmektedir. Türkiye için Kopenhag Siyasî kriterleri yanında, aday ülkelerin komşuları ile olan uyumsuzluklarını barışçıl yöntemlerle çözmeleri koşulu da aranmaktadır. Zira Lüksemburg Zirvesi sonrasında Türkiye-AB arasındaki ilişkinin güçlendirilmesinin aynı zamanda siyasî ve ekonomik reformların sürmesine, Yunanistan ile iyi ve istikrarlı ilişkilere sahip olunmasına ve Kıbrıs sorununa çözüm bulunması amacıyla BM gözetimindeki müzakerelerin desteklenmesine bağlı olduğu vurgulanmıştır.

Yunanistan 1981'de tam üye olduktan sonra 1999'a kadar Türkiye-AB ilişkilerini bloke etmiş ve daha da önemlisi Atina'nın Ankara'ya karşı tutumunu, Türkiye'nin Birliğe alınmasına karşı olan Almanya gibi etkili üyeler koz olarak kullanmıştır. 1981-1999 arası dönemde Türkiye, Kıbrıs ve Ege gibi temel uyumsuzluk konularında Yunan tezlerinin AB talepleri olarak dayatılmasıyla karşı karşıya kalmıştır.¹⁰⁵

Güçlendirilmiş siyasî diyalog kapsamında Yunanistan ile ilişkiler olumlu bir şekilde geliştirilmektedir. Bir dizi ikili anlaşma imzalanmış ve birçok güven artırıcı önlem kabul edilmiştir. Türkiye'nin Yunanistan'la ilişkileri 1999'dan itibaren düzelmeye başlamıştır. Bugün Yunanistan, Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemektedir. Mevcut ikili sorunların çözümüne ilişkin bir gelişme olmasa da her iki taraf da gerginlik politikasını terk etmiş bulunmaktadır.¹⁰⁶

2000'li yıllarda ise Kopenhag siyasî kriterlerinin dışında Türkiye'nin önüne çıkan diğer siyasî bir pürüz ise Kıbrıs sorunu olmuştur. Tüm uluslararası kamuoyunda olduğu gibi AB'de de uzun yıllar Türk tarafı uzlaşmaz hatta haksız olarak görülmüştür. 2004'te BM'nin hazırladığı Annan Planı'nı Kıbrıs Rum tarafı reddederken, Kıbrıs Türk tarafı ezici bir çoğunlukla kabul etmiştir. Anan Planı referandumu sonrasında AB'nin gözünde Türk tarafının tezleri nihayet inandırıcılık kazanmıştır. Ancak Güney Kıbrıs'ın barış planını reddetmesine rağmen AB'ye katılımı, Türkiye'nin katılım müzakeresine başarılı bir şekilde yürütmesine gölge düşürmüştür. Böylece Kıbrıs sorunu Türkiye ve Yunanistan arasında bir sorun olmaktan çıkıp Ankara ve Brüksel arasındaki bir mesele haline gelmiştir. ABD ve AB başta olmak üzere uluslararası kamuoyunun çözüme onay veren Türk tarafına yönelik taahhütlerinin büyük kısmı havada kalmıştır.¹⁰⁷

Kıbrıs'la ilgili olarak Türkiye'nin önünde iki aşamalı bir sorun gözükmektedir. İlk olarak AB üyesi olan Güney Kıbrıs, gümrük birliği anlaşması çerçevesinde Türkiye'nin liman ve havaalanlarının Rum bandıralı gemi ve uçaklara açmasını istemektedir. Ankara bu noktada AB'nin Kuzey Kıbrıs'a uyguladığı ekonomik tecridi ortadan kaldırmadan

¹⁰⁵ Dartan, *op.cit.*, s.240.

¹⁰⁶ Bağımsız Türkiye Komisyonu Raporu, *op.cit.*, s.20.

¹⁰⁷ Burcu Çoban, "Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorunu Konusunda Politika Önerileri", Bekir Günay (der.), *Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri*, İstanbul, IQ yayıncılık, 2005, s.419-424.

kendi limanlarını Rumların kullanımına açmayacağını bildirmiştir. Ankara karşılığında Kuzey Kıbrıs için bir taviz alınmadan Türk limanlarının açılmasının ardından, Güney Kıbrıs'ın adanın tek meşru temsilcisi olarak tanınmasının isteneceğinin farkındadır. Kıbrıs sorununun çözümü, Türkiye'nin katılım müzakerelerine başlamasının önkoşulu değilse de Türkiye-AB ilişkilerini doğrudan etkilemeye başlamıştır. Son olarak, Komisyon'un Ekim 2006'da yayınlayacağı Türkiye ilerleme raporu kaleme alınırken Kıbrıs büyük bir tartışma başlatmıştır. Komisyon ancak Kasım 2006'da açıklayabildiği ilerleme raporunda, Güney Kıbrıs uçak ve gemilerine limanlarını açmaması halinde Türkiye ile müzakerelerde bazı başlıkların dondurulması tavsiyesinde bulunmuştur.¹⁰⁸ Gelinen nokta göstermektedir ki, AB Kıbrıs üzerinden Türkiye'nin üyeliğini, Türkiye üzerinden de kendi geleceğini tartışmaktadır.

Türkiye'nin uluslararası toplumda her zaman başını ağrıtan, 1915 Tehcirine yönelik olarak Ermeni soykırımı iddiası, yeniden Avrupa kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle Avrupa ülkelerindeki Ermeni diasporası kendilerine göre soykırım olarak gördükleri bu tehcir olayını, Türkiye'ye karşı her fırsatta kullanmaktadırlar. Ermenilerde adeta bir kimlik meselesi haline gelmiş olan bu konu, aynı zamanda Ankara-Brüksel ilişkilerini etkileme potansiyeline sahiptir. Bu yüzden bu sorunun çözümü neredeyse yok gibidir. Yine de Ankara, Ermenistan'la ilişkileri geliştirme de dahil bazı olumlu adımlar atmaya çalışmıştır. Aralık 2004'te Başbakan Erdoğan, büyük bir jest yaparak İstanbul'da bir Ermeni müzesinin açılışına katılmıştır.¹⁰⁹ Ankara, tıpkı Kıbrıs sorunu gibi Kopenhag siyasi kriterleri arasında yer almayan sözde Ermeni soykırımı meselesinin AB'deki Türkiye karşıtları tarafından nihai üyeliğin önünde bir koz olarak kullanılmaya çalışıldığını düşünmektedir.

Ekim 2004'te Komisyon'un yayınladığı İlerleme Raporu ile Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiği AB tarafından resmen kabul edilmiş ve Aralık 2004'te gerçekleştirilen AB Konseyi Brüksel Zirvesi'nde, Türkiye'nin 3 Ekim 2005'te tam üyelik müzakerelerine başlaması kararı alınmıştır.¹¹⁰ Dolayısıyla her şey rağmen Türkiye, önemli bir aşama daha kaydederek aday ülke statüsünden katılımcı ülke konumuna yükselmiştir.

Sonuç

Kopenhag siyasi kriterleri açısından değerlendirildiğinde Yunanistan, Polonya ve Türkiye'nin üyelik sürecinde bazı farklılıkların olduğunu söylemek mümkündür. Demokratikleşme süreci ele alındığında Yunanistan'a AB tarafından oldukça hoşgörülü

¹⁰⁸ **European Comission**, "Commission presents its recommendation on the continuation of Turkey's accession negotiations", 29 November 2006, <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/06/1652&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>>, Erişim: 8.12.2006.

¹⁰⁹ Kemal Kirişçi, "Türkiye ve Avrupa Birliği: Katılım Öncesi Dönemin İç ve Dış Politika Dinamikleri", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt:2, Sayı:8, Kış 2005-2006, s.108-109.

¹¹⁰ A. Tekin, "Future of Turkey - EU Relations: A Civilisational Discourse", **Futures**, Cilt:37, No:4, 2004, s.289.

davranıldığı görülmektedir. 1974'te askeri cuntanın devrilmesiyle birlikte büyük ivme kazanan üyelik süreci sorunsuz devam etmiş ve demokratikleşmeyle ilgili sorunlar yüzünden Atina, Topluluk karşısında ciddi bir sıkıntı yaşamamıştır. Komisyon'un siyasi ve ekonomik kriterleri yerine getirmekten uzak olduğuna dair olumsuz görüşüne rağmen, Yunanistan üyeliğe kabul edilmiştir. Diğer taraftan demokratikleşme sürecinde istikrarlı ve kesintisiz bir iyileşme süreci, 1981'de Yunanistan'ın tam üye olmasında kolaylaştırıcı bir rol oynamıştır. Tam üyelik sonrasında Yunanistan demokratikleşme sürecini daha da geliştirme şansını yakalamıştır. Bugün itibariyle Yunanistan'da sağlıklı işleyen bir demokratik sistemden söz etmek mümkündür.

Aynı durum Polonya açısından da geçerlidir. 1990 sonrasında Polonya, AB ve NATO gibi dış unsurların güçlü desteği sayesinde hızla komünist sistemi tasfiye edip demokrasiye geçmiştir. Polonya'nın siyasi kriterler açısından hızlı bir ilerleme kaydetmesinde AB'nin sağladığı mali, siyasi ve hukuki desteğin etkisi büyük olmuştur. Sağlanan güçlü dış destek Polonya demokrasisinin sekteye uğramasına da engel olmuştur. Demokratikleşmeyle ilgili olarak AB kurumları ve Polonya arasında ciddi bir kriz yaşanmamış ve Varşova'nın adaylık süreci 2004'te başarıyla tamamlanmıştır.

Türkiye'nin demokrasi tecrübesi Yunanistan ve Polonya'ya göre daha köklü olmasına rağmen, demokratikleşme konusunda halen arzu edilen bir seviyede gözükmemektedir. Özellikle sivil-asker ilişkilerinde AB standartları henüz yakalanamamıştır. Üstelik Avusturya ve Fransa gibi bazı AB ülkelerinin Türkiye'nin üyeliğine şüpheyile bakması, Birlik içinde Ankara'nın uyum sürecini yavaşlatıcı bir etki yapmaktadır. Ayrıca bu durum Türkiye'nin demokratikleşme ile birlikte diğer siyasi reformların hızının yavaşlamasına yol açmaktadır. Bu konuda AB'nin Yunanistan ve Polonya'ya olduğu kadar Türkiye'ye destek vermediği görülmektedir.

Devletin işleyişinde hukuki kurum ve kuralların işleyişini esas alan hukukun üstünlüğü ilkesi de büyük ölçüde demokratikleşme ile paralel yürümektedir. Demokratikleşme sürecinin sağlıklı ve kesintisiz işlemesi hukuk devletine geçişte önemli bir rol oynamaktadır. Bu açıdan Yunanistan, Polonya ve Türkiye'nin adaylık sürecinde demokratikleşme için vurgulanan hususları, hukukun üstünlüğü ilkesi açısından da tekrarlamak mümkündür. Bu noktada da AB'nin Yunanistan ve Polonya'ya adaylık sürecinde verdiği güçlü desteği Türkiye'den esirgediği görülmektedir.

İnsan hakları konusunda adaylık sürecinin her üç ülke açısından büyük faydalar sağladığı görülmektedir. Her üç ülkede insan haklarının uluslararası standartlarda güvence altına alınması, AB üyelik süreci sayesinde oldukça hızlanmıştır. Bu konuda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin imzalanması ve daha da önemlisi Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının bu devletlerce tanınması önemli bir rol oynamıştır. Bu açıdan AB gündemi, aday ülke vatandaşlarının bireysel özgürlük alanlarının oldukça genişlemesini sağlamıştır. Adaylık sürecindeki insan hakları ihlalleri konusunda AB ülkelerinin Yunanistan ve Polonya'ya daha

müşamahalı yaklaştığı söylenebilir. Genel olarak Türkiye'nin insan hakları ihlalleri AB tarafından ikili ilişkileri sekteye uğratma pahasına daha yüksek sesle ifade edilmektedir.

AB'nin bu üç ülkeye karşı insan hakları konusunda gösterdiği bu ikircikli yaklaşım, azınlık hakları söz konusu olduğunda daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Üç ülke arasında azınlıkların korunması noktasında Polonya'nın sicili daha temiz gözükmektedir. Azınlıkların ülke nüfusu içerisinde oranlarının oldukça düşük olması, Polonya'nın ciddi azınlık sorunlarıyla karşılaşmasını engellemiştir. Bu açıdan Polonya azınlık ve insan hakları konusunda en sorunsuz Doğu Avrupa ülkeleri arasında bulunmaktadır.

Adaylık sürecinde azınlıkların korunmasının teminat altına alınması konusunda AB, Yunanistan ve Türkiye arasında tam bir çifte standart uyguladığı görülmektedir. Yunanistan değil tam üye olduğu 1981 yılında, bugün bile azınlık haklarına yeterince saygı gösteren bir devlet değildir. Üstelik adaylık sürecinin hızlandığı 1974-1981 yılları Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu Kıbrıs harekâtı dolayısıyla Yunanistan'daki Müslüman Türk azınlığının yoğun baskılara maruz kaldığı bir döneme tekabül etmektedir. O zamanki adıyla AET'nin Yunanistan'ın adaylık sürecinde bu ülkede yaşayan Türk-Müslüman, Makedon ve Romanların azınlık haklarının çiğnenmesini görmezden geldiği anlaşılmaktadır.

Azınlık haklarının takibi konusunda Türkiye'nin uygulamaları açısından AB'nin oldukça hassas davrandığı gözükmektedir. Türkiye'nin devam etmekte olan adaylık sürecinde gayrimüslim azınlıkların her türlü sorunları AB kurumlarında yüksek sesle dile getirilirken, Batı Trakya'daki Türk azınlığın durumu görmezden gelinmektedir. Bunda 1981'de Yunanistan'ın ve 2004'te Güney Kıbrıs'ın Birlik üyesi olmasının payı büyüktür.

Genel olarak bakıldığında AB'nin aday ülkelerden uymasını istediği siyasi kriterlerin yerine getirilmesi konusunda aynı standartları tutturamadığı görülmektedir. Aday bir ülkeye karşı AB ülkelerinin temel siyasi yaklaşımları, Topluluk kurumlarının o ülkeye karşı tavrını da doğrudan etkilemektedir. Eğer bir aday ülkenin üyeliği konusunda AB içerisinde genel bir kabul varsa, Birlik o ülkeye karşı oldukça yapıcı davranmakta, siyasi reform sürecini başarıyla tamamlaması noktasında elinden gelen yardımı göstermekte ve ortaya çıkan aksaklıkları ya görmezden gelmekte ya da alçak bir sele uyarmayı tercih etmektedir. Bu durum Yunanistan ve Polonya açısından aynen gerçekleşmiştir.

Diğer taraftan aday ülkenin üyeliği konusunda AB ülkeleri arasında bir *consensus* mevcut değilse, o ülkenin gerçekleştirmekte olduğu siyasi reformlara daha az destek verilmekte, buna karşılık reform sürecindeki aksaklıklar yüksek sesle ve hatta reform sürecini baltalama pahasına dile getirilmektedir. Belki de Türkiye şimdiye kadar bu grupta yer alan tek ülke konumundadır. Aday ülkelerin siyasi kriterleri yerine getirme noktasında AB'nin izlediği çelişkili tutumlar, Birliğin çağdaş insani değerler üzerine inşa etmekte olduğu Avrupalılık kimliğine olan inandırıcılığı da azaltmaktadır.